

NUMISMATISK

LEKSIKON

PETER FLENSBORG

Dansk Numismatisk Forening

Jönk

benskjold. Mønten har fået sit navn fra den latinske indskrift: IVSTVS VT PALMA FLOREBIT, der kommer fra Salmernes Bog, salme 92, vers 12: »De retfærdige grønnes som palmen«. Møntens vægt er 5,78 g, finheden 0,917 og finvægten 5,29 g. Den halve justo kaldes → *espadin*.

Jönköping. Svensk by, hvor der ifølge Magnus Ladulås« testamente fra 1285 skal have været et mønthus og som følge heraf også være præget mønter.

Jørgensen, Christian P.J. (1851-1916). Dansk historiker, der 1888 blev ansat som assistent på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, fra 1899 som museumsinspektør. Man havde sat sin lid til Jørgensen som den, der skulle gå i Ludvig Müllers spor, men det blev aldrig, som man havde forventet. Ganske vist holdt Jørgensen mange forbindelser vedlige og skabte nye kontakter, men den nye beskrivelse over de græske mønter, som skulle afløse Ramus« værk fra 1816, fik han kun begyndt på, idet han alene nåede at bearbejde de græske mønter fra Syditalien. Hans forarbejder dannede dog grundlaget for starten af den senere så fremragende danske → *Sylloge Nummorum Graecorum*. Desuden var han en flittig foredragsholder i »Mønt-samlerforeningen af 1896«.

Lit: NFM Bind I (nov.1916) s.5-7; Nat. Arb. 1940 s.15-16; MN 1981 s.12; Den kongelige Mønt-og Medaillesamling 1781-1981, Kbh.1981 passim.

Jørgensen, Carl Thorvald (1819-1902). Dansk generalmajor og numismatiker, der havde deltaget i de to slesviske krige og opnået sin militære grad i forbindelse med sin pensionering i 1884. Herefter helligede han sig helhjertet sin gamle interesse: møntsamlere og → *Møntsamlere* foreningen i Kjøbenhavn, for hvilken han var formand det første år. Dernæst planlagde han arbejdet med en

ny møntbeskrivelse, idet → »Beskrivelsen af 1791« langt fra var dækkende og ofte måtte suppleres med referencer til senere møntauktionskataloger. 1888 udkom hans bog over de Danske mønter 1448-1888. Som foreningens stifter og for sit møntværk udgav foreningen en medalje i 1889, der på forsiden viste hans portræt, medens bagsiden afbildede hans eget eksemplar af Rigsrådets skilling 1448. 1890 overdrog han restoplaget (130 eksemplarer) af sin møntbeskrivelse til foreningen, og i 1896 udmeldte han sig efter stridigheder vedrørende foreningens Tietgen-medalje (→ *Bergsøe*). Hans daglige arbejde bestod herefter af arkivstudier. Disse overdrog han til Mønt-samlingen 1901 i form af 15 hæfter. Hans samling på 2756 mønter solgtes 1901 til Goldschmidt (senere Guildal), som udtog det, han manglede og solgte resten videre. Hans pengetegn fordeltes blandt fire samlinger. Ikke alle mønter blev dog solgt. En del gik til hans arvinger, og disse mønter solgtes på auktion i 1970'erne i Numismatisk Forening for Ribe Stift. Disse arvinger var desuden i besiddelse af original-manuskriptet til Møntbeskrivelsen fra 1888.

Lit: J.S.Jensen: Møntsamlere og Forskere. Dansk Numismatisk Forening 1885-1985 (Kbh.1985) passim.

K

Kabinetsstykke. Betegnelse for en mønt eller medalje, der ikke kun er sjælden, men også er i en fremragende kvalitet, dvs. mindst 01 og dermed egnet for et »kabinet«, dvs. et møntkabinet i gammeldags forstand. Ordet bruges også om andre kunst-

genstande og stammer fra den tid, da konger og fyrster havde deres private raritets- og kunstkabinetter, der var forløberne for de moderne museer. I Danmark benyttes udtrykket kabinetsstykke om nye mønter og medaljer, der er præget på Den kgl. Mønt, hvorfra der finder en pligtaflevering sted til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. I dag benyttes betegnelsen i auktionskataloger og salgslister mest for at opnå en højere pris.

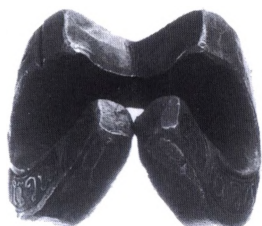
Kabir (Kebir). Arabisk regnemønt med en værdi af 1/80 → *mokkataler* lig 0,2406 g rent sølv.

Kak. Møntenhed i Cambodja (Kampuchea) 1975-1979. 1 new riel=10 kak=100 su.

Kakaobønner hører til en gruppe af nyttepengeformer, der har været anvendt i Mellemamerika samt det nordlige Sydamerika, hvilket er kakaotræets udbredelsesområde. Mest kendt er brugen af kakaobønner som betalingsmiddel hos aztekerne i Mexico og maya folket i det sydlige Mexico og Guatemala. Aztekerne regnede i multipla af 20 ved større transaktioner. 400 (20 x 20)=tzontle og 8000 (20 x 400)=xiqui pilli. Den største værdi var en sæk med 24.000 stk. Spanierne erfarede om dette omsætningsmiddel ved deres ankomst i 1500-tallet, og 1555 fastsattes, at 140 kakao bønner=1 spansk real. I 1600-tallets Nicaragua kostede en kanin 10 kakaobønner, og en dames gunst for en nat taxeredes til 8 kakaobønner. I 1700-tallet gik der 60-80 stk. på en real, og brugen af kakaobønner som betalingsmiddel har på trods af mønter været brugt lokalt helt ind i 1800-tallet. Der forekommer forfalskninger – enten udhulede bønner fyldt op med ler, eller stykker lavet af brændt lerjord.

Ka Kim. Førmonetært betalingsmiddel i Thailand bestående af no-

get der lignede et sammenknækket sølvvarmbånd. Udbredelsesområdet var det nordlige Thailand (Lanna-tai). De har cirkuleret fra 1300-tallet og indtil omkring 1800. På siden er stemplet et dynastimærke, tallet for 5 (Chieng Mai baht) samt bynavn. De fleste bynavne begynder med

Ka Kim eller saddelpakmønt gældende for 5 Chieng Mai baht. Sølv ca. 60 g.

»chieng«, som f.eks. Chieng Mai, idet chieng betyder »by«, hvorfor disse betalingsmidler undertiden kaldes »chieng mønter« (Chieng money). Andre steder går de misvisende under betegnelsen »tamlung« (4 baht), idet 5 Chieng Mai baht=4 Ayutthaya baht=60,8 g. Ka Kim brugtes hovedsagelig i Lannatai området samt nordpå til bl.a. Kina, og blev ikke brugt i Ayuttaya området, der anvendte kugletikaler som betalingsmiddel. 57 møntsteder i Lannatai er kendt fra inskriptioner på Ka Kim. Man mener, at typen har udviklet sig fra dengang, man brugte smykker, bl.a. sølvvarmbånd som betalingsmiddel. Grunden til mejselhugget og sammenbukningen skulle være, at man derved sikrede sig mod en falsk kerne.

Kalakaua dollar. Betegnelse for en Hawaii sølv-dollar, præget 1883 under kong Kalakaua (1874-1891). Værdien på mønten er angivet som akahi dala (1 dollar).

Kalender → Tidsregning.

Kalenderdaler. Navn på et møntstykke af medaljekarakter slået af Pa-

vestaten 1582 under Gregor XIII. Anledningen var indførelsen af den gregorianske kalender dette år. Stykket blev skåret af den italienske medaljør Frangi og har på forsiden pavens brystbillede, medens bagsiden afbilder et vædderhoved og har omskriften: ANNO RESTITVTO MDLXXXII.

Kalendermedaljer kaldes medaljer med afbildning af et kalenderskema. Sådanne medaljer kendes fra 1600-tallet og var i 1800-tallet meget populære. Nogle prægeanstalter har præget dem årligt helt til vore dage. Ved siden af måneds- og ugeskema var der på bagsiden som regel datoer for de bevægelige højtider samt fuldmånetermener.

To forskellige typer kalendermedaljer.

En anden type viste evighedskalendere bestående af 3 skiver. De 2 yderste var som regel af messing, medens den midterste del var af et lyst metal, f.eks. sølv eller forniklet messing. De to yderste skiver havde udskæringer og ruder, hvorigennem tallene, der var indgraveret eller præget på den midterste del, kunne ses. Herved kunne aflæses dagens længde, tidspunktet for solens opstigen og nedgang etc.

Kalmar. Svensk by, hvor der i 1300-tallet antagelig har været præget oksehovedbrakteater under Albrekt af Mecklenburg (1364-1389). Der har i denne periode også været præget ørtug. 1603-1604 slog guldsmedene Nils Inge Valsson og Jöns Larsson klippinge (8 mark i guld samt 4 og 2 mark i sølv) for Karl (IX) hertug af Södermanland, og 1623-1627 sloges 2 og 1 øre under møntmester Henrik Funck.

Kambing → Tindymønter.

Kammerherretaler. Populær betegnelse for visse preussiske talere 1816-17 (Craig.116), der havde indskriften: FR. WILH. III K.V. PREUSS. På alle andre mønter er »kong« skrevet fuldt ud som KOENIG, og kongen, Friedrich Wilhelm III, forlangte omskriften ændret, idet han fremførte »At folk ville tro, at K stod for kammerherre«, idet K var den almindelige forkortelse for denne titel.

Kanei Tsuho. Betegnelse for støbte japanske bronzemønter med firkanteret hul udmøntet 1626-1863. De første typer lignede fuldstændig de kinesiske i type, men omkring 1768-69 dukkede en ny type op med bølgelinier på bagsiden og med 4-dobbelt værdi, dvs. 4 mon. Den sidste type fra 1862-63 kaldes undertiden også Bankyo Eiho og er præget i næsten 900 millioner eksemplarer. De vedblev at cirkulere til en værdi af 1 sen

Kano

helt frem til omkring år 1900, selv om decimalsystemet var indført 1870, og helt nye prægede mønter allerede havde holdt deres indtog.

Kano dollar. Canadisk 1 dollar mønt kendt under navnet voyageur-dollar og præget første gang 1935. Bagsiden viser to personer i en

Canadisk sølv kano dollar fra 1953.

kano. Indtil 1966 blev dollaren præget i sølv med finheden 0.800, men fra 1968 er den præget i kobbernikkel med en diameter på 32 mm.

Kanonmetal (eng.: Gunmetal). Betegnelse for en bronzelegering bestående af 88-92% kobber og 8-12% tin, som tidligere brugtes til fremstilling af kanoner. I 1800-tallet skelne de møntsamlerne ikke så meget mellem bronze (kobber-tin legering) og messing (kobber-zink legering), og man ser ofte anvendt betegnelsen »kanonmetal« om en lys bronze- eller en gulbrændt messinglegering.

Kanonmetalmønt → Gun money.

Kanopenge (Brunei kanoner).

Bronze-kanoner var et yndet statussymbol og omsætningsmiddel 1400-1900 i det nordlige Borneo, især Brunei, Sarawak og Sabah, og også i de omkringliggende områder. Hvor de oprindelig var støbt, vides ikke i dag, og der har været mange gætterier om, hvilke forbilleder de havde. Det synes dog at stå fast, at de allerede fandtes, da europæerne begyndte at invadere Indonesien i 1509. De sidste kanoner er antagelig fremstillet omkring 1900, idet de bærer den 25. sultan Hashim Jelans (1885-1906) mærke. Kanonerne findes i to former: miniaturekanoner af 20-35 cm's længde (1800-ca.1900), og større kanoner af ca. 90-150 cm's længde, der er ældre. Begge typer blev værdisat højt og brugtes bl.a. til brudekøb og i slavehandelen. De små brugtes ved åbning af specielle ceremonier til at uddrive onde ånder eller til andre spirituelle formål. De store brugtes mest på skibe til sikring mod pirater, eller af mange pirater selv, samt til signalering. Indtil Radio Brunei blev sat i gang, brugtes kanonerne til at markere begyndelsen og slutningen på faste-måned og til at markere kongelige begivenheder. De fleste er kunstnerisk udførte med krokodiller og andre dyr. Indtil 2. verdenskrig eksisterede mængder af disse kanoner, men mange er smeltet om i 1950'erne. I dag er ca. 90% af alle miniaturekanonerne moderne kopier. Bronzekanonerne spillede en så stor rolle som omsætningsmiddel, at de blev afbildet på Bruneis 1 dollar mønt, der første gang udkom i 1970.

Kanopenge → Lat.

Kant (ty.: Kant, eng.: Rim (Borderline), fr.:Bord). En mønts kant er den tynde linie, hvor overfladen møder randen. Man taler om → kantskader eller kantstød. Kanten har på moderne mønter normalt samme højde som det højeste punkt på overfladen, således at mønten kan sta-

bles uden at vippe. Kanten kan have mange forskellige udformninger. Enten en tynd kant inden for hvilken der i ældre tid ofte var en perlerække; eller en bred kant plus en ganske tynd kant. Den danske 5 kr. 1973 findes med både smal og bred kant. → Rand.

Kantem (Kanteim) → Stotinka.

Kantskade. Defekt på en mønts kant forringer værdien som samlereobjekt. Kantskader kan også opstå som følge af blanketfejl eller ved fjernelse af påloddet øsken (→ øskenspor). Mønter med kantskade skal i auktionskataloger og salgssteder være tydelig angivet, som oftest dog i forkortet form, f.eks. »ks.«.

Kapang → Keping.

Karat. Som vægtenhed for guld-mønter og guldmedaljer er den sjældent anvendt blandt samlere og handlende. 24 karat = 1 mark. Anvendes den → kølnske mark, der vejer 233,855 g, er 1 karat = 9,7439 g. Som prøbervægt-inddeling for guld anvendtes i ældre tid i Danmark følgende: 1 mark = 24 karat = 96 gran = 288 gren, dvs. at 1 karat = 41,66 promille og 1 gren = 3,47 promille. Hvis man således taler om, at guld er 24 karat, betyder det, at det er af kemisk rent guld. I dag bruges karat som udtryk for gulddets finhed mest af guldsmede, medens den for guldmønters vedkommende i dag angives i 1000-dele (promiller).

Karbovanet Kupon. Efter Sovjetunionens opløsning indførte Ukraine i begyndelsen af 1991 nogle såkaldte kupons i værdierne fra 1 til 100 karbovanets. Denne serie fulgtes op af en ny serie fra 100 til 1000 karbovanets med årstal 1992. Disse sedler var i cirkulation sammen med russiske rubelsedler. De russiske ophørte i Ukraine som betalingsmiddel d. 12. nov. 1992.

Karlsteen, Arvid (1647-1718).

Svensk medaljør og stempelskærer, der betegnes som den svenske medaljekunsts fader. Han begyndte i Avesta som 15-årig og kom som 19-årig til Mønten i Stockholm, hvor han antagelig fik Breuer som lærer i medaljegravering og vokspoussering. Abraham Cronström udvirkede, at den unge Karlsteen først kom på en kort udlandsrejse 1668-1669 og senere på uddannelsesrejse til England 1670-1672/73, hvor han lærte under John Roettier. Fra 1673 arbejdede han i Stockholm, og foruden møntstemplers skar han her også medaljestempler. Forslagene til medaljerne blev leveret af hofmaleren Ehrenstrahl, medens inskriptionerne blev forfattede af Nils Keder, Elias Brenner og Erik Lindschöld. Samtiden syntes så godt om hans medaljehåndværk, at han blev adlet og samtidig fik løntillæg for at have lærlinge som Faltz og Richter. Hans medaljeproduktion omfatter mindst 136 medaljer.

Lit: NNÅ 1945 (hele bogen).

Karolin. Betegnelse for forskellige mønter af guld og sølv fra både Sverige og Tyskland. De svenske mønter havde deres navn fra kongerne Karl IX, XI og XII, idet Karl på la-

*Pfalz-Neuburg, Karl Philipp
(1716-1742): 1/2 Karolin 1733.*

tin hed Karolus (Carolus). 1606-1624 prægedes en guldmønt til 16 marks værdi med en finvægt på 4,85 g. Karolin var også betegnelsen for en 2 mark sølvmønt præget fra ca. 1664, hvor 1 mark kaldtes 1/2 K., 4 marken: dobbelt K. og 8 marken (dukaton) benævntes 4-dobbelt K. Karl

XII indførte 1718 en ny sølvmønt idet 1 K. = 1/2 daler s.m. med en finvægt på 4,62 g. Den guldmønt, der prægedes under Karl XV benævnes → carolin.

I Tyskland var karolin navnet på en guldmønt udmøntet 1726 af den bayeriske kurfyrste Karl Albert. Den vejede 9,7 g med en finvægt på 7,5 g og skulle svare til 10 gulden. 1738 nedsattes den til 8 gylden og 5 kreuzer. Mønttypen blev efterpræget af forskellige tyske møntherrer i bl.a. Kurkøln, Kurpfalz, Hessen-Darmstadt og Würtemberg.

Karolingermønter. Karolingerne var en fransk herskerslægt opkaldt efter Karl Martel, hvis søn Pipin den Lille (3) blev konge efter merovingerne 751. Pipin den Lille (751-768) beordrede 755, at der skulle gå 22 sous eller 264 deniers på et pund, dvs. romersk pund = 327,45 g. Den endelige deling blev dog, at pundet deltes i 20 sous (skilling) a 12 denarer (penninge), dvs. 240 penninge på et pund. Dette system fik så stor udbredelse, at England benyttede det indtil decimalsystemets indførelse 1971. Omkring 793/4 forøgede Karl d. Store (768-814) pundets vægt, hvilket bevirkede, at mønternes vægt steg fra ca. 1,35 g til ca. 1,7 g, og samtidig fik mønterne større diameter. Karolingerriget udvidedes ud over Frankrig til også at omfatte andre dele af Europa. En af Karl d. Stores mønter fra byen Dorestad blev i øvrigt forbillede for de første danske »Hedeby mønter«. Mere almindelige er Christiana Religio typen fra efterfølgeren Ludvig d. Fromme (814-840). Der blev oprettet prægeværksteder rundt om i hele riget, og de fleste mønter bærer bynavne. I guld er kun præget mønter i de italienske områder. De sidste af karolingermønterne i 800 og 900-tallet viser, at kongens magt over udmøntningerne var vigende, og efterhånden opstod en herskare af møntudstedende feudalherrer.

Karolingerpund. Vægtenhed, som Karl den Store (768-814) brugte ved indførelsen af sin møntreform, der antagelig fandt sted 793/94. Pundet deltes i 20 solidus (skilling) á 12 deniers (penninge), dvs. at der gik 240 penninge på et pund. Den nøjagtige vægt af karolingerpundet er ikke kendt. Tidligere undersøgelser har givet vægte mellem 367,13 og 491,179 g. Nyere undersøgelser kunne tyde på, at pundet var hævet fra 12 til 15 ounce, hvilket skulle give 409,32 g, hvis man går ud fra et romersk pund på 327,45 g. Dette svarer godt overens med en penninge-vægt på ca. 1,7 g, men der findes også penninge med vægt op imod 2 g. Endelig er der mulighed for, at der ikke var nogen fast vægt, men at den svingede i takt med sølvprisen. Inddelingen 1 pund = 20 skillinge = 240 penninge efterlignedes af mange europæiske lande, og England bibeholdt systemet helt indtil decimalsystemets indførelse 1971.

Karonsmønt (Charonsmønt). Skikken at medgive en mønt, når man begravede en død, er gammel. Allerede de antikke græske forfattere omtaler de såkaldte karonsmønter, som den døde skulle give færgemanden Karon for at blive fragtet over floden Styx til dødsriget. Det var ofte en mønt af lav værdi, f.eks. en obol, og den blev placeret i ligets mund. Skikken bredte sig over Tyskland til Danmark, hvor der i flere grave er fundet mønter i ligets mund. I middelalderen medgav man godt nok småmønter ved begravelser, men formålene kunne også være andre, f.eks. at hindre at afdøde gik igen. Efter at den katolske kirke havde fået godt fodfæste, opstod der i Frankrig i renæssancen den skik at medgive specielle døds mønter med indskriften: TRIBUTUM PETRI (Peters afgift eller Peterspenge), idet man for at komme i Himmeriget måtte betale Skt. Peter ved indgangen.

Kas

Lit: N.R. 1985 nr.2 s.118-120; Leo Hjortso: Græske guder og helte, 1984 s.89; Holger Rasmussen i Skalk 1971,2 s.8ff.

Kas (Cas). Møntenhed brugt ca. 1620-1845 i den danske koloni Trankebar på Indiens sydøstlige kyst. De første kas med årstal er af bly præget 1637. Bortset fra en enkelt kobberkas-udmøntning 1667 skal man frem til 1688, før der kommer en regulær kobberudmøntning, og bly-

10 Kas 1838 udmøntet i den danske koloni Trankebar under Frederik 4. (1808-1839).

mønterne forsvinder. Der er præget 1, 2, 4 og 10 kas mønter. Der gik 80 kas på en → fano. Mønten har sit navn fra sanskrit karshapana og det deraf afledede talmud-ord »kasu«, der betyder »lille pengestykke«. Møntenheden var meget brugt i hele Ostindien, bl.a. af de forskellige kolonimagter.

Kast. Betegnelse for et lille antal, som oftest 4. Benævnelsen var i brug i det daglige, og i nordisk møntsammenhæng kendes det allerede fra dronning Philippas møntunion med de fire tyske stæder: Hamborg, Lybæk, Lyneborg og Wismar 1424. I Sverige kendes det mønthistorisk belagt så tidligt som 1449.

Lit: NNUM 1972 s.82-86.

Kasteknivpenge. En af våbenpenge-arterne, som især i det centrale Afrika, dvs. Congo-området, var særlig udbredt. Der eksisterede dels et utal af typer af kasteknive, men også andre der blot havde en kasteknivlignende form, men var af tyndere metal og uden skarpslebne kanter. Disse havde ingen våbenfunktion og

fungerede udelukkende som penge.

Lit: Quiggin s.67-70.

Kastemønt (Udkastningsmønt). Betegnelse for en mønt eller medalje, som af herskere udkastedes til folket ved en højtidelig handling, en skik der går tilbage til den romerske kejseretid. I Europa kendes et eksempel fra en pavekroning 1143. Det var dog mest ved kroninger af konger, man benyttede udkastning af mønter. I Sverige brugtes kastemønter (kastepenninge) første gang ved Gustav Vasas kroning 1528. Senere fik mønterne medaljekarakter, men af vægt og værdi som 2 mark stykker, og 1778-1818 gjaldt de 1/3 daler. Sidste gang brugt i Sverige ved Karl

Dansk 1/4 speciedaler 1648 der udkastedes blandt folket i København ved Frederik 3.'s kroning.

XIV Johan's begravelse 1844. I Sverige findes ca. 25 forskellige kastepenninge med møntkarakter.

I Tyskland kaldes de auswurfmünzen, og eksempler kendes fra Ferdinand I's kroning til tysk-romersk kejser i Aachen 1531. Der kendes også et tidligt eksempel ved Karl den Dristiges tiltrædelse som hertug af Burgund 1467.

I Danmark kendes fænomenet fra Chr.4.'s kroningsridt i København den 29. aug. 1596, hvor småmønt, især 1, 2 og 4 skilling, blev udkastet til folket. I anledning af Fr.3.'s kroning 1648 blev præget en række fir-kantede mønter både i guld og sølv. Der blev præget for 600 rd. guld-mønter og 1000 rd. sølv-mønter, som »udkastedes på gaderne«.

Kastepenning → Kastemønt.

Kasu. Lille bronzemønt udmøntet af sultanerne af Mysore i Indien, antagelig i sidste halvdel af 1700-tallet. De gik ofte under betegnelsen »Elephant Cash« på grund af elefantmotiv. Der eksisterer også kasu forsynet med nummer (tallet 1-33) på for-siden.

Katalogværdi er den vejledende prisangivelse (vurderingspriser) i et → møntkatalog og skal altid tages med forbehold. For nyere småmønter, som stadig er i cirkulation, afspejler prisen, at der mere er tale om en form for ekspeditionsafgift end om møntens reelle værdi; køber man derimod 100 stk. ad gangen af disse mønter, er prisen en helt anden. Priser på ældre mønter er ofte baseret på tidligere auktionsresultater, og jo længere udgiveren af kataloget har ført statistik og noteret priser og kvalitet, jo bedre og mere pålidelige bliver vurderingerne. Eet enkelt unormalt auktionsresultat, til den ene eller anden side, bør ikke ændre en mønts vurdering.

Katangakors hører til gruppen af de såkaldte primitive betalingsmidler. Disse korsformede kobberbarrer er fremstillet i området omkring Katanga i Afrika og benyttet som bytteobjekt og til brudekøb. I nærheden af de præhistoriske kobberminer i Kipushi på grænsen mellem Zaire (Belgisk Congo) og Zambia har man fundet gamle støbeforme, ligesom der er fundet katangakors i mange

Forskellige størrelser af katangakors.

grave. Brugen af dette betalingsmiddel kan derved føres tilbage til den »Kisale periode« i 600 til 800-tallet. Katangakors findes i mange størrelser og udformninger, lige fra små stykker på en centimeters længde til store kors med en vægt på op til ca. 1,3 kg. Den mest almindelige gennemsnits-størrelse har en armlængde på ca. 23 cm, vejer ca. 870 g, og er støbt indtil et godt stykke ind i 1900-tallet. Kobberet blev oprindelig lokalt udvundet, men en stor del er se-

kere importeret fra Europa. Man handlede med katangakorsene, og en bærer kunne transportere ca. 25-30 kors ad gangen. Områder, som ikke havde tilgang til kobber, tilbyttede sig katangakors, som siden blev brugt til fremstilling af våben, værktøj eller smykker – dog for det meste → manilla armringe. I 1960 forsøgte den metalrige sydlige provins Katanga at rive sig løs, og i den anledning udsendtes 1961 egne mønter. Som motiv brugtes det gamle nationale betalingsmiddel: katangakorset.

Katanga: 5 Francs 1961 med afbildning af et katangakorset.

Lit: Nicole Raes: Les croisettes de cuivre en Afrique Centrale, Bruxelles 1986-87, 161 sider (udførlig bibliografi); R.Denk: Die verschiedende Formen der sog. Katanga Kreuze, EUCOPRIMO Heft 16 1985 s.3-28 (udførlig bibliografi) samt EUCOPRIMO Heft 24 1988 s.57-58; MK 1979 s.45.

Katastrofeskatte er skatte, som er gået ned med skibe (→ skibsfund) eller begravet som følge af vulkanske udbrud eller jordskælv.

Kaurisnegl eller blot kauri er fællesbetegnelse for en række saltvands porcelænssnegle, hvis huse har været brugt til smykker eller udsmykning,

og som har været anvendt som førmonetært betalingsmiddel i store dele af verden. De to vigtigste typer er »Cypraea moneta« fra Maldiverne i Det Indiske Ocean og »Cypraea annulus«, der var særlig hyppig ved Østafrikas kyst og i Det Røde Hav. I øvrigt findes kaurisneglene i det samme havbælte til Galapagos på grænsen mellem Syd- og Mellemamerika. I Kina brugtes kauri tidligt som betalingsmiddel, og indførelsen synes sket mellem det 16. og 11. årh. f.Kr., dvs. for over 3000 år siden. Man forsøgte flere gange at forbyde kauri, ligesom man i tider, hvor tilgangen af kauri var knap, udskar emnet i ben eller fremstillede bronzekauri. På kinesisk hedder kauri »bei«, og dette tegn indgår i tegnene for rigdom (cai), penge (bao) etc. Da Marco Polo besøgte Kina 1271-1291, brugtes kauri i Yunnan. Den endelige brug som mindre betalingsmiddel end cash-mønter ebbede ud i 1800-tallet. I cash blev ofte regnet til 16 kauri. I Thailand regnede man med kauri til sidst i 1800-tallet. 800 kauri = 1 fuang. Brugen spredtes efterhånden til Indien og videre, indtil den i middelalderen nåede Middelhavsområdet og derfra førtes til Afrika ad handelsruterne. Senere stod de europæiske handelskompagnier, specielt de engelske og hollandske,

for transport og distribution. Især i Vestafrika fandt kaurien stor anvendelse og udbredelse. Kauri brugtes

Kazb

her både som småmønt eller til større betalinger, idet store kurve havde en bestemt værdi, når de var fyldt. Man trak også kaurisneglen på snor; antallet afhang af stedet og størrelsen. F.eks. kunne der være 40 kauri på en snor, og 5 sådanne snore udgjorde et bundt. 10 bundter=1 hoved og 10 hoveder=1 sæk. I 1920 havde en sæk en værdi af 5 Maria Theresia dalere. I anden halvdel af 1800-tallet kom den store kauriinflasjon, idet 10 bundter nu vurderedes til 4 shillings i 1850, i 1895 kun til 6 pence. Brugen af kauri fortsatte dog i Vestafrika, og mellem 1939 og 1949 var brudeprisen i Nigeria steget fra 36.000 kauri til 720.000 stykker. Så sent som i begyndelsen af 1980'erne kunne man i Senufo-området i den nordlige del af Elfenbenskysten købe jordnødder i småpartier med kaurisnegle. Danmark solgte i midten af 1800-tallet sin koloni Guinea til England. Blandt de ting, der blev hjemført, da man ryddede kolonien, var en stor beholdning af kaurisnegle. De fandt senere anvendelse som prydelser på garderhusar-hestenes sele-tøj. Kolonien blev siden til den selvstændige stat Ghana, der i 1965 indførte decimalsystemet med 100 pesewas=1 cedi. Ordet cedi betyder snegl og refererer til kaurisneglen. Det var derfor naturligt at pryde forsiden på 1 cedi mønten, der udkom i 1979, med en kaurisnegl.

Lit: Jan Hagendorn and Marion Johnson: *The Shell Money and the Slave Trade*, African Studies Series 49, Cambridge 1986 (med meget udførlig bibliografi).

Kazbegi (Kasbeg). Persisk lokal kobbermønt præget fra 1600 til 1800-tallet. De er meget uensartede i form, vægt og størrelse og er fremstillet på henvend 100 møntværksteder i landet. De mange udmøntninger skyldes, at der med jævne mellemrum blev foretaget tvangsomvekslinger. Ofte er afbildet et dyr eller en fugl på den ene side, medens den anden har bynavn og et eventuelt årstal angivet. Nav-

net blev 1809 ændret således, at en 2 K. mønt nu hed »dahnim«. I dag går mønterne under betegnelsen »lokale kobber falus« eller blot »persiske → dumps«. Møntenheden er ligeledes anvendt 1797-1798 i Russisk-Kaukasien i Schamakhi, et khandømme i Aserbadjan.

Kazimi. Navnet på en 1/16 rupee sølv mønt fra Mysore i Indien, hvor den siden 1786 blev præget under Tipu Sultan (1782-1799). Sølv møntsystemet var følgende: 1 rupee=2 abide=4 bagiri=8 jafari=16 kazimi=32 khizri. Mønten har fået sit navn fra den 7. iman, Musa Kazim.

Keder, Nils (1659-1735). Svensk assessor og kyndig numismatiker. For at skaffe sig viden og kontakter foretog han en 4-årig udlandsrejse til en række lande i Europa. Hjemkommet herfra hjalp han med at ordne Karl XI's møntsamlings. Et stort møntfund fra 1704 behandlede han i en afhandling på latin. I fundet var ældre danske og svenske mønter fra Svend Tveskæg, Olof Skötkonung og Anund Jacob, der her blev taget op til vurdering. Keder blev den første, som det lykkedes nogenlunde at datere de danske runemønter fra 1000-tallet. Keders andre numismatiske værker, der udkom i Leipzig, er bl.a. omtalt i Högberg: *Svenska numismatiker under fyra sekler*, s.121-123 og 254.

Keltiske mønter. Om det keltiske folks oprindelse har man kun få oplysninger, men fra 5.årh. f.Kr. er de nævnt i græske og romerske skrifter. Det synes, som om de er kommet fra området lige nord for Alperne, dvs. Schweiz og Østrig. Herfra drog stammer ca. 600 f.Kr. mod vest og havnede i Spanien. Andre stammer drog 400 f.Kr. mod nord til Britannien, medens atter andre vandrede over Alperne mod syd og angreb Rom 390 f.Kr. De blev slået tilbage og nedsatte sig i Podalen, hvorfra de

Keltisk imitation af Taso tetradrakme (3.-2.årh. f.Kr).

blev fordrevet 190 f.Kr. af romerne. I 279 f.Kr. forsøgte de et angreb mod Delfi i Grækenland, og i midten af 270'erne f.Kr. var de nået mod øst over Bosporustrædet. På dette tidspunkt dominerede de Europa fra Pyrenæerne til Sortehavet og fra Podalen til Britannien. Stort set alle keltiske stammer har præget mønter, ofte mere eller mindre barbariserede efterligninger af de mønter, der den gang cirkulerede i forskellige områder. De mest brugte og eftergjorte mønter var Philip II's (359-336 f.Kr.) guldstatér; sølvstaté-rer og sølvtetradrachmer fra Philip II og Alexander d. Store (336-323 f.Kr.), sølvstaté-rer fra Larissa, tetradrachmér fra Thasos, guldstaté-rer fra Tarent og drachmer fra Massalia (det nuværende Marseille). På den Iberiske Halvø, dvs. Spanien, er præget bronzemønter fra det 2. årh. f.Kr. og lidt senere også sølv mønter. I Sydvestfrankrig efterlignede man bl.a. drachmerne fra Rhoda i Spanien. Disse mønter havde et kvindehoved på forsiden og en stiliseret rose på bagsiden. Mod øst langs Donau var den foretrukne type Philips sølvstatér, en mønt, der på forsiden havde et Zeushoved og på bagsiden

en rytter. Denne type efterprægedes og spredtes mod nordvest op til Rhinen. I Podalen har kelterne præget mønter så sent som 80 f.Kr. Her var det drachmer fra den græske koloni

Donaukelterne: Tetradrakme, Subkarpatisk prægning 2.-1. årh. f.Kr.

Massalia, der er udmøntet fra slutningen af 4. årh. f.Kr. – en mønt, der havde et Artemis portræt på forsiden og en løve på bagsiden. I Gallien brugtes efterligninger af romerske denarer og stærkt sølvblandede guldmønter, men efterhånden kunne man ikke skaffe ædelt metal nok, og der opstod en række støbte mønter i → potin, en bronzelegering med stort tinindhold. Blandt vest-kelterne i Frankrig var Philips guldstatér et yndet forbillede. Typen var særlig populær fra Nordfrankrig til Loiredalen. Fra Belgien fortsatte stammerne til Britannien. Her var der først gallo-belgiske guldmønter fra omkring 100 f.Kr. i omløb; senere kom en selvstændig udmøntning i store dele af England. Den blev senere, især i de sydlige egne, påvirket af de romerske denarer. Midtkelterne i Øst-rig, Sydtykland og Bøhmen prægede først og fremmest guldmønter, de såkaldte → regnbueskåle, som har et ørnehoved på forsiden og en torques (keltisk hals- eller armrings) på bagsiden. Denne figur blev opfattet som en regnbue og gav mønten navn. Keltiske mønter havde tid-

ligere især i Frankrig mange samlere, og efter 2. verdenskrig kan der spores en øget interesse for også donaukelternes mønter.

Lit: MN 1980 nr.1 s.4-8; Karl Pink: Einführung in die Keltische Münzkunde, Wien 1974; Peter la Baume: Keltische Münzen, Braunschweig 1960.

Keneta. En dime (10 US cent) kaldes på Hawaii-øerne for »Umi Keneta«. Begge angivelser står på møntens bagside. Mønten, præget 1883, har samme vægt (2,5 g) og sølvfinhed (0.900) som de amerikanske sølv-dimes 1873-1964. Det viser den tidlige nære forbindelse mellem USA og Hawaii, der 1900 blev annekteret af USA og i aug. 1959 blev optaget som USA's 50. stat.

Kengis. Svensk by beliggende nord for den arktiske cirkel tæt ved den finske grænse. Her fik brødrene Abraham og Jacob Reenstjerne tilladelse til en produktion af → plåtmynter. 1675-1689 er præget 1 daler; 2 dalerne er kendt med årstal 1693, 1700 og 1701. Alle plåtmynterne fra dette møntsted er meget sjældne.

Lit: B.Tingström: Plate Money, Stockh.1986 s.92-93.

Keping (Kepeng, Kepping). Lille bronze- eller tinmønt brugt på Sumatra og Malaya halvøen. På Sumatra var 100 keping=1 suko og 4 suko=1 spansk dollar. Mønterne var for British East India Company præget 1786 i Birmingham af Mathew Boulton, men enkelte udgaver prægedes også i Indien. På Malaya halvøen var 1 keping= 10 pitis (pitjis). På begæring af købmænd i Singapore er også bronzemønter præget i England. Tin keping er præget lokalt indtil 1905.

Kexåsfyndet. Svensk møntfund 1861 og 1865 på Kexås Södergård i Småland. Skatten, der indeholdt 117 europæiske mønter (24 danske, 86 ty-

ske og 7 engelske) fra vikingetiden samt brudsølv, er antagelig nedlagt omkring 1070. Fundet findes i dag på museet i Växjö.

Lit: NNÅ 1946 s.35-74.

Kharub (fr.: Caroub). Tunesisk billonmønt fra 1738 på 1,33 g. Vægten faldt gradvist, og den sidste billonmønt fra 1839 vejede kun 0,6-0,7 g. Derefter blev den erstattet af en kobbermønt i 1847 på 11,5 g, men allerede 1864 var dennes vægt kun 3,5 g. 1 piaster=16 kharuba=208 burbe. Endvidere er præget 2 kharub i billon og kobber samt 4 og 8 kharub i billon, sølv og kobber. Møntenheden forsvandt 1891 med indførelsen af det franske decimalsystem: 1 franc=100 centimes.

Møntenheden er ligeledes anvendt i Algeriet, hvor 1 muzuna=2 kharuba=29 asper. Kharuba billonmønten fra 1821 vejede 0,6-0,8 g, og de revolutionære kharuba 1834-47 vejede 0,7 g.

Khayriya. Ægyptisk guldmønt af værdi som 1/2 mahbub udmøntet 1828-1839 (Cr.138-138a) med en vægt på 0,76-0,80 g og finhed 0.875.

Khizri. 1/32 rupee sølv mønt fra Mysore i Indien, hvor den siden 1786 blev præget under Tipu sultan (1782-1799). Sølv møntsystemet var følgende: 1 rupee=2 abidi=4 bagiri=8 jafari=16 kazimi =32 khizri. Mønten har fået sit navn fra en profet ved navn Khwaja Khizr.

Khori → Tram.

Khoum. Mauritansk møntenhed indført 1973 ved landets uafhængighed af Frankrig, hvorved man konverterede den gamle fransk støttede → CFA-franc enhed til den nye, idet 1 C.F.A. franc=1 khoum=1/2 ouguiya. Der er udmøntet 1/5 ouguiya 1973-74 i aluminium samt præget kobbernikkel mønter i værdierne 1, 5, 10, 20 og 500 ouguiya.

Kild

Kildeblok. Betegnelse for en indsamlingsbeholder, som kirkerne opsatte ved helligkilderne, for at folk skulle give til kirken frem for at kaste mønterne i kilden, hvilket kirken anså for en hedensk skik.

Kildefund. Allerede fra oldtiden kendes skikken at ofre en mønt og kaste den i en brønd eller en hellig kilde. Ved et stort kildefund fra Vica-rellø i Italien fandtes 5215 kobbermønter. Nedenunder var sølv- og guldmønter fra romersk kejsertid, og under disse lå kobbermønter fra republikkens tid bl.a. 1400 → aes grave. Længere nede fandtes aes rude og nederst pilespidser, knive m.m. fra forhistorisk tid, hvilket tyder på, at man tidligt tillagde vandet en guddommelig kraft og magt. Der kendes mange eksempler på kildefund fra Skandinavien, men mange er blevet tømt af samtiden. Senere opstillede kirkerne → kildeblokke til indsamling. Skikken kendes den dag i dag, hvor folk kaster småmønter i springvand, og mest berømt for dette er nok Fontana di Trevi i Rom.

Lit: NNÅ 1937 s.25-38; Monika Golabiewski Lannby: Ödetofta offerkällor, Smålandsmuseets skriftserie nr.5 (Wäxjö 1992); SNT 1994 s.38.

Kilkenny Money. Irske nødmønter slået under borgerkrigen 1642-43 af de kongetro katolikker i deres hovedkvarter i Kilkenny. Det drejer sig om sølv halfcrowns, der også kaldes »Blacksmiths« money« og store kobber halfpence og farthings.

Kimón. Sammen med → Euainetos den mest berømte stempelskærer i den antikke verden. Hans signerede → dekadrachmer fra Syrakus hører i dag til de smukkeste og højst betalte græske mønter. Den bedste produktion fra hans hånd falder i tiden 411-400 f.Kr.

Kin. Japansk ord for guld. Det indgår i navnene på en række guldmøn-

ter således: Isshu kin (en shu guld). Den vejer 1,39 g og indeholder kun 12,3% guld – resten er sølv. Nisshu kin (to shu guld) 1,62 g med 29,8% guldindhold. Ichibu kin (en bu guld) 3,25 g med 65,3% guldindhold. Vægten og guldindholdet er meget varierende i de forskellige typer, hvilket også er tilfældet med nibu kin (to bu guld), hvis første type 1818-28 vejede 6,52 g med finheden 0.563. 1868-69 vejede den kun 3 g med finheden 0.223. Alle disse guldmønter har rektangulær form som en lille guldbarre.

Kina. Møntenhed indført af Papua Ny Guinea efter opnåelse af sin fulde selvstændighed 1975. 1 kina=100 toea. Ordet findes i både pidgin og

og som kaldes → kina (muslingeskalpenge) eller → kina moa.

Kina muslingeskalpenge er fremstillet af en guldlæbet muslinge perleskal (meleagrina) udskåret halvmåneformet og båret som dekoration i Ny Guineas højland. Kina-skallen var altid en del af brudeprisen, og for en sådan skal kunne man også få et mindre svin. Selv tilvirkningen foregik i kystegnene, hvorefter de gennem handelen bl.a. nåede Mount Hagen-distriktet.

King's Norton Mint. Privat møntværksted nord for Birmingham. Er sammen med → Heaton Mint en af de møntprægeanstalter, der har præget flest mønter for andre lande. Den har tillige lejlighedsvis slået mønt på kontrakt for Royal Mint i London. Mønterne er for det meste mærket med møntmærke KN.

Kip. Møntenhed i Laos. 1955 afløstes piaster og cent af kip=100 att. I begyndelsen udgav man kun sedler, men i 1970'erne kom en række spekulationsmønter i høje værdier, der ikke spillede nogen rolle i Laos som betalingsmiddel. Efter en devaluering 1979 blev 100 gamle kip=1 ny kip, og året efter kom de første brugsønter i værdierne 10, 20 og 50 att. De større værdier i kip er stadig i sedler.

Kipper- og Wippertiden. I den tyske historie findes flere perioder med møntforringelser. En af de værste var perioden kendt som K. og W. Den begyndte med 30-årskrigen i 1618 og endte 1623. Årsagen var en for lille udmøntning af sølvmønter allerede i årtier før, fordi selv prægning af skillelønt, på trods af en slet møntfod, var urentabel. En mængde fyrster lod foretage den ene emission efter den anden, og mønterne blev hele tiden ringere: de såkaldte → »heckenmünzen«. Ved 30-års krigen begyndelse var småmøn-

*Kina muslingeskalpenge
(bredde ca. 20 cm).*

kuanua sproget. På pidgin refererer det til de værdifulde muslinge-perleskaller, som anvendtes i højlandet som statussymbol og betalingsmiddel, bl.a. i Mount Hagen-området,

terne allerede mindre end 50% under værdien. Med krigsrustningerne blev det endnu værre, og til sidst blev udmøntningerne til rene kobbermønter. → Greshams lov beviste til fulde sin gyldighed. Den forudsagde: Slet mønt kan fordrive god mønt, men god mønt kan ikke fordrive slet mønt. Spekulanter sad allerede, mens der dog var lidt sølv i mønterne, med en → seigervægt og udvejede og udvippede (kippen und wippen) de tungeste og mest værdifulde mønter. Resultatet blev inflation med stærkt stigende priser. Man stoppede i 1622 med magt den uhammede prægning af stort set værdiløse mønter, og mange processer blev ført mod fyrster og møntforpagtere. Kippermønten blev forbudt, og et felttog mod dem begyndte. Det er årsagen til, at de fleste af disse mønter er sjældne i dag. K. og W. er en af de største økonomiske katastrofer i Tyskland, og man skal helt frem til 1920'erne for at finde magen til. En mindre inflation fandt sted 1660-1675, og denne benævnes ofte »Den lille kippertid«.

Kirialfundet. 7. november 1967 fandt man i Kirial på Djursland to malmgrøder med Danmarks hidtil største møntskat, 81.422 mønter med en vægt på 33,5 kg. Hovedparten bestod af nordtyske hulpenninge, og derudover var der i fundet 2674 engelske og vesteuropæiske sterlinge samt 27 store franske turnoser. Nedlægnings tidspunktet er bestemt til omkring 1365, hvor der ikke var danske udmøntninger, og man måtte klare sig med udenlandske mønter.

Lit: Danmarks middelalderlige skattefund (Kbh. 1992), del 2, s.148-158 (med yderligere referencer).

Kirkeblok. Mange kirker har fra gammel tid haft pengeblokke (kirkeblok eller fattigblok) stående til indsamling. De ældst bevarede fra Danmark er fra slutningen af 1500-tallet. Disse pengeblokke var oftest jernbe-

slåede udhulede egestolper, som i tidens løb på grund af træets udtørring havde slået revner, hvori mønter kunne forputte sig. Af disse nu fundne mønter kan det bl.a. ses, at senmiddelalderlig småmønt må have været alment benyttet helt ind i 1600-tallet.

Kirkefund. Ved restaurering af kirker (indlægning af varme etc.) er det praksis at foretage en grundig soldning af fyld fra kirkegulve for at søge efter mønter, der siden middelalderen eller før kan være tabt. Kirkefund betragtes som → ophobningsfund, og løsfundne mønter er vigtige i arbejdet med at klarlægge de enkelte typers udmøntningssted, idet mønterne i middelalderen ikke spredtes langt fra møntstedet. I Danmark var der den gang heller ikke nær kontakt mellem de enkelte landsdele.

Kissy penge (eng.: Kissi penny, fr.: Guinze). Betegnelse for et såkaldt »primitivt betalingsmiddel« fra kissifolket i Sierra Leone og Liberia. Det var af jern og bestod af et langt snoet skaft med udhamringer i begge ender. Det lokale navn var »kilindi«. Udhamringen øverst var nærmest oval og kaldtes »nileng« (øre), og den nederste del var trekantet udformet og kaldtes »kodo« (fod). Emnerne var meget forskellige i længde og vægt, men hovedparten var omkring 25-30 cm lange. Enkelte kunne være op til 45 cm eller længere, og de mindste var ca. 20 cm. Kissy-penge var tidligt et udbredt betalingsmiddel, ikke blot blandt lokalbefolkningen, men også blandt hvide, der boede eller rejste i området. Da mønter efter 2. verdenskrig vandt mere og mere frem, sad der ofte på markederne en omveksler, og kursen var ca. 46-48 kissy penge på en vestafrikansk shilling. For 2 kissy-penge kunne man få en snes appelsiner eller et stort bundt bananer. Et bundt kissy-penge bestod normalt af 20 stk. De spillede tillige en stor

Såkaldt kissy (formindsket gengivelse).

rolle ved død og ved brudekøb. Når en høvding blev begravet, brækkede man kissy penge over og stak dem ned i graven, så de ikke kunne bruges til betaling i denne verden. De var ligeledes en væsentlig del af en brudepris, som, afhængig af pigens skønhed, kunne variere fra nogle få til 100 bundter. På lokale afsides markeder har de været brugt helt op til omkring 1970.

Kistofor (Kistophor, Cistophor). Mønttype opstået i Lilleasien ca. 170 f.Kr. Mønten har fået sit navn efter forsidemotivet, en såkaldt »kista mystica« – en kurv eller kiste med slanger. Mønten vejer 12-13 g, og er slået efter en ny, eller om man vil, en reduceret udgave af det khiotiske (rhodiske) vægtsystem, hvor 1 tetradrachme = 3 attiske drachmer og senere 3 romerske denarer. Mønten er præget i 15 byer i Lilleasien samt på Kreta. Særlig hyppig var den i Pergamon og Efesos. Mønten var ho-

KjøL

Romerriget, Claudius (41-54):
Kistofor (3 denarer).

vedsagelig i omløb inden for kongeriget Pergamons interesseområde, og da dette rige ved arv i 133 f.Kr. overgik til Rom, fortsatte romerne med udmøntninger af kistofor for denne provins – kaldt Asia – helt op til Septimus Severus og Julia Domna (193-211) samt Caracalla (198-217).

Kjølbro-mønterne. Færøske privatmønter fremstillet af firmaet J.F.Kjølbros i Klaksvig. For at blive et stort kreditsalg kvit, ført i mange hundrede kontrabøger, besluttede firmaet i 1930 at indføre egne mønter i stil med dem, der var taget i anvendelse året før af Petersen i →

5 Kroners privatmønt fra firmaet
J.F.Kjølbros i Klaksvig på Færøerne.

Fuglefjord. Hos firmaet Rich. Müller i Rådmandsgade i København fik man fremstillet for 27.465 kr. fordelt på værdierne 10, 5, 2 og 1 kr samt 50, 25 og 10 øre til en fremstillingspris af 809 kr. Mønterne, der

var af aluminium og ensidigt præget, blev godt modtaget, ja, de var ligefrem populære og kunne til enhver tid veksles til kongelig mønt. En debat i Danmark førte til, at myndighederne forlangte dem inddraget. Det skete i november 1933. Ved inddragelsen viste det sig, at over 1/3 af mønterne var forsvundet.

Lit: NNUM 1953 s.227-28; MN 1975 s.104-06.

Klappmütz. Nederlandske betegnelse for de fra 1601 prægede frisiske sølvfloriner, der også kaldtes → achtentwintig, dvs. 28 (stuiver). Mønten har sit navn efter portrættets hovedbeklædning: en såkaldt klappmütz (hue).

Klappmützentaler. Specielt navn for saksiske guldengroschen præget kort efter 1500 af Friedrich III (den vise) og hertugerne Albrecht og Johan. K. har deres navn efter de afbil-

Kurfyrstedømmet Sachsen, Friedrich III,
Johann & Georg (1507-1525):
Klappmützentaler u.år.

dede hertugers hovedbeklædning (klappmütz). Disse mønter var i øvrigt de første vægtige sølvmønter i taler størrelse, som blev præget i anseelig mængde.

Klassificering af mønter er indordning af mønters historiske udviklingsform under hensyntagen til ensartede kenetegn så som ens vægt, samme → fabrikk etc., i et logisk opbygget begrebssystem. Særlig for stumme mønters vedkommende, dvs. mønter uden skrift, er en klassificering nødvendig. De enkelte klasser er indordnet efter fælles kenetegn:

1. Nominal. Ensartethed i betegnelse af pålydende værdi, f.eks. daler, mark, skilling etc., hvorved → møntfoden er af underordnet betydning. Man taler f.eks. om et dalerfund eller et fund af hulpenninge.

2. Teknisk type. Ensartethed i den tekniske udførelse, f.eks. hulpenninge, valseprægede mønter etc.

3. Prægetype. Ensartethed i design og stil, dog med en vis margin i de større detaljer. Den bruges til opdeling af mønter i et type-katalog som f.eks. Hedes værk om de danske og norske mønter.

For de fælles ensartetheder af nominal, teknisk type og prægetype bruges ofte udtrykket »mønttype«, og ud fra denne kan numismatikeren, ofte på grund af erfaring, slutte sig til et fælles oprindelsesområde eller et fælles møntsted. Går man længere ned i detaljerne findes følgende to klasser:

4. Prægevarianter. Ensartethed i skrift og billede i alt væsentligt, men med små variationer i stavemåder, skilletegn etc. En sådan variant-opdeling findes for danske mønter i H.H. Schous værk om danske og norske mønter (Kbh.1926).

5. Stempelvarianter. Kun ringe afvigelse i skrift og billede fremkommet ved »opfriskning« eller opgravering af et brugt stempel. Dette kan undertiden være til nytte ved → stempelkronologi.

Klassificering af møntfund.

Den enkleste og bedste opdeling er henholdsvis enkeltfund og skattefund ud fra den forudsætning, at man af en teoretisk klassifikation må forlange, at den har almen gyldighed, samt at den opererer med klart afgrænsede kategorier, som tilsammen dækker hele materialet.

Det bør dog ikke hindre forskere i at opdele fundene i grupper, som umiddelbart siger mere, men som undertiden overlapper hinanden. → Enkeltfund kan opdeles i → løsfund eller strøfund, og skattefund kan opdeles i tilfældige tab f.eks. en rejsende, der har tabt sin pung i vejkanen og fund nedlagt i kritiske situationer, → opsparingsfund, → ophobningsfund eller fund, hvor overtroen har spillet ind, så som → karonsmønter, → bygningsofre eller → kildefund. Andre fundtyper, der også overlapper hinanden, er → merkantile fund, → bullionfund samt → katastrofe-skatte.

Kleingeldersatzmarke (da.: Småmønterstatningsmærke). Indskrift på tyske nødmønter 1916-21. Som følge af 1. verdenskrig blev der knaphed på almindelige møntmetaller, hvilket fik de fleste tyske byer til hver især at producere nødmønter af jern eller zink. Som oftest stod der kleingeldersatzmarke på disse, men indskrifter som kriegsersatzgeld, kriegsnotgeld, kriegsgeld eller blot notgeld ses også.

Klipping. Mønt slået på udklippede firkantede (rektangulære, kvadratiske eller rudeformede), ofte uregelmæssige blanketter. Som regel var årsagen krige eller belejringer.

De ældste danske klippinge er præget af Chr.2. 1518-1522. (→ attenpenninge). De blev i Sverige efterpræget af Gustav Vasa 1521 i Hedemora og antagelig også i Söderköping. Under Grevens fejde 1534-36 har begge parter præget klippinge. Chr.3.'s klippinge 1535 er præget i Århus i værdi-

1 mark klipping 1564 udmøntet i København under Frederik 2. (1559-1588). (H.14A).

erne 2 mark, 8 og 4 skilling. En række af Fr.2.'s mønter fra 1563-66 er ligeledes præget som klippinge.

Chr.4. lod i 1604 præge en række guldmønter på firkantede blanketter i værdierne 3, 4, 6 og 8 daler. Fr.3.'s kronings → udkastningsmønter er ligeledes præget som klippinge. Under Chr.5. var en dansk hærafdeling 1677-78 indesluttet i den skånske by Christianstad, og her er slået klippinge i både kobber og bly.

Sverige, Erik XIV (1560-1568): 16 Öre klipping 1563 fra Stockholm.

I Sverige har Gustav Vasa (1521-1560) præget 18 penningar klippinge samt slette efterligninger af Chr.2.'s danske klippinge. Produktionen af klippinge er dog mere udbredt i Sverige, idet man 1543 og 1556-57 prægede nogle meget smukke eksemplarer. Også under efterfølgerne er denne produktionsmetode anvendt. Sidst er den taget i anvendelse ved de valseprægede kobbermønter 1626-27.

Klokkedaler (ty.: Glockentaler). En serie på 7 tyske talere præget af hertug August d. Yngre af Braunschweig-Lüneburg 1643 i forventning om befrielse og generhvervelse af sin by og fæstningen Wolfenbüttel. De 7 forskellige taler-typer blev præget i Zellerfeld, og deres hovedmotiv var

Braunschweig-Lüneburg, August d. Yngre (1635-1666): 7. Klokkedaler 1643.

en stor klokke. De seks første bærer desuden hertugens valgsprog: ALLES MIT BEDACHT. Der findes også halve og kvarte K.

Klok

Klokkemetal (ty.: Glockenmetal, fr.: Metal de cloche). Legering bestående af ca. 78% kobber og 22% tin. I krigstider som f.eks. under belejringer og under Den franske Revolution blev kirkeklokker brugt som møntmetal. Dertil var det dårlig egnet, idet der ofte opstod prægerevner, fordi metallet var for sprødt.

Klokkeping. Klokker eller klokkelignende klangindretninger er i mange egne på jorden anvendt som penge. De tidligste er klokker og klangplademønter fra Kina. Nyere undersøgelser tyder dog på, at de kinesiske klokker ikke blev anvendt som betalingsmiddel. De såkaldte klangplade- eller bromønter kan have haft møntfunktion, idet de er fundet sammen med kniv- og spademønter. Derimod har man i Bagindien og på Borneo helt op til vor tid brugt bøffelklokker som betalingsmiddel. Særlig udbredt var denne pengeform i Afrika. Fra Togo i vest til det østlige Congo var bærbare jern dobbeltklokker i anvendelse som betalingsmiddel. I det nordlige Congo kaldtes de »gonga« eller »gunga«. De brugtes til ceremonielle formål, ved brudekøb og ved rituelle slavekøb. For 5 klokker fik man en krukke palmeolie og for 100 en slave. Kobberklokker brugtes indtil 1500-tallet af mayafolket i Mexico som penge, og i Tibet anvendtes en klokke, som kaldtes »deogonata« som en del af brudeprisen. En brud betales med 1 deogonata klokke, 3 okser og 6 får.

Klubien, Jørgen (1881-1968).

Dansk møntsamlers, der 1903 blev ansat i det kinesiske toldvæsen i Shanghai. Han var gennem årene stationeret forskellige steder i Kina og endte som tolddirektør i Nanking 1934-1937. Han var særdeles kyndig i kinesisk og oversatte flere kinesiske værker til dansk. Sin store samling på ca. 4000 kinesiske mønter skænkede han Møntsamlingen allerede i 1930. **Lit:** MN 1981 s.12.

Klumpmønt. Dansk betegnelse for en mønt præget på en tykkere blanke end normalt. Ideen er måske hentet fra de franske → piedfort, der er kendt fra omkring 1300, og som antagelig brugtes som en slags forevisnings-eksemplar til kongen eller som present-stykker. Fra Danmark er tidligst kendt en guld-klumpmønt med præg af Erik af Pommerns (1396-1439) sterling fra Lund. Fra Kong Hans findes en klumpmønt præget med stemplerne til en hvid, og fra Chr.2. kendes en klipning som klumpmønt. Ligeledes har man et Fr.1.-stykke med skillingstempel fra 1524, og to klumpmønter eksisterer med præg af Søren Nordbys skillinge 1524-25. Når en møntværdi, der normalt har en bestemt diameter, får denne formindsket, må der lægges på tykkelsen for at holde vægten. Sådanne mønter kendes fra flere danske konger i 1600-tallet. Samlerne plejer gerne at betegne dem med »klump« foran værdien for at anskueliggøre, at det ikke drejer sig om de almindelige typer. Eksempelvis: »klumpkrone« og »klumpmark«.

Knivmønt (knivpenge) (kin.: Dao Bi). En tidlig form for penge støbt i bronze i form af en kniv. Deres udbredelsesområde var Shantung-halvøen, hvorfra de bredte sig mod vest ind i landet og mod nord. Knivmønterne deles normalt i to hovedtyper, der igen deles i undertyper. De tidligste knivmønter er store og kraftige

(18-19 cm) med mange tegn. De deles i Qi Lio Zi, Qi Da Huo og Qi Zhi Da Huo (7.-6. årh. f.Kr.), Jimo (Qi Dao) (7.årh. f.Kr.) og An Yang (5.årh. f.Kr.). De senere knivmønter deles i typerne Jian Shou Dao (spids-hoved kniv), Zhen Shou Dao (nåle-hoved kniv) (efter 430 f.Kr.) samt Yi Dao, der tidligere kaldtes Ming Dao (efter 350-320 f.Kr.). Disse er de almindeligste. De sidste knivmønter er de lige typer Zhao Dao fra Zhao staten fra ca.307 f.Kr. og frem. Hen mod slutningen af Chou-tiden (ca.250 f.Kr.) kom rundmønter i om-løb, hvorefter knivmønterne forsvandt.

Knæledspresse. Møntprægemaskine opfundet 1817 af den tyske mekaniker Dietrich Uhlhorn. Maskinens navn kommer af det knæledsvægtstangs princip, der blev benyttet. Derved havde de enkelte dele i denne maskine meget små bevægelser. Det var en enkel maskine, der efter en mængde små forbedringer indtog markedet fra omkring 1827. Den kgl. Mønt i København købte 1841-42 to af hans maskiner, som blev benyttet helt op i 1920'erne. 1851 havde 75 møntanstalter anskaffet den, og 1870 var 171 af disse maskiner installeret på 38 Mønter i ind- og udland. Det engelske firma Ralph Heaton and Sons Ltd modificerede Uhlhorns-pressen og producerede den i Birmingham 1883. 14 sådanne maskiner blev dette år leveret til Royal Mint i England til erstatning for de

*Knivmønt fra Jimo (Shantung Prov.) i det 7. årh. f.Kr. (Shanghai Encp. 1565).
Længde 154 mm.*

støjende → boultonske presser.

Lit: NR nr.36 (1993) s.36-37.

Koban (Coban). Helt op til Bunroku Era (1592-1595) brugte man i Japan guldstøv som betalingsmiddel. Det blev opbevaret i brokadepunge eller i bambusrør, der var lette at transportere. I det 4. år af Bunroku,

Japan, Tempo perioden (1837-1858):
Koban u.år.

dvs. 1595, fandt man det lettere at smelte guldet og lave plader af det. Det blev til en udmøntning af de såkaldte koban – en oval guldplademønt af samme design som → oban, og af værdi 1 ryo (ryo), dvs. 1/10 oban. En efterfølger af disse

første sjældne mønter kom i det 5. år af Keicho (1600/1601) De første var af godt guld (finhed 0.857) med en vægt på ca. 18 g. 1819-28 var vægten faldet til 13,13 g med finhed 0.559 for at ende med Shin Koban (1860-67), der kun vejede 3,3 g, og hvor bestandelen var 57,4% guld og 42,6% sølv. Kobans er fremstillet på samme måde som obans, men er ikke bemalet med tush tegn.

Kobber. Ved siden af sølv og guld har kobber været et meget benyttet møntmetal. Cu. er en forkortelse, der stammer fra øen Cypren, der var storleverandør af kobber i antikken. Hos grækerne betegnede chalkos såvel kobber som kobber legeret med tin (bronze), og hos romerne kaldtes det aes. (→ aes rude, aes signatum, aes grave). Romerne fik meget af deres kobber fra Spanien. De danske → borgerkrigsmønter var i begyndelsen af 1300-tallet af næsten ren kobber. Sidst i 1300-tallet havde den danske konge, Erik af Pommern, fået rådighed over store kobberforekomster i Sverige, hvilket ca. 1422 medførte udmøntningen af hans berygtede → kobbersterling. Sverige har ligeledes i stor udstrækning anvendt kobber til småmønter, både klippinge og rundmønter og fra 1644 også i form af de store plademønter (→ plåtmynt), af hvilken den største nominal, 10 daleren, vejede 19,7 kg. Rusland har brugt kobber til mange møntværdier. En særlig stor kobberudmøntning fandtes i Katanga i Afrika, hvor kobberet blev støbt i særlige barrer, de såkaldte → katangakors, som man handlede med. I Danmark har det kun været de mindste skilleløst mønter, der blev præget i kobber, begyndende med Chr.5.'s halvsjilling 1693. Fra 1856 brugtes → møntbronz. I Danmark er 50 øre og 25 øre fra og med 1989/90 de mindste skilleløst mønter og derfor af møntbronz. Der findes mange legeringer med hovedbestan-

del af kobber, bl.a.: messing, kobbernikkel, møntbronz, klokke metal, tombak, nysølv, potin og aluminiumbronz.

Kobberafslag → Afslag.

Kobbermøntfod. Sverige har som et af ganske få lande benyttet en møntfod baseret på det uædle metal kobber. Årsagen var manglen på sølv efter bl.a. løsesummen til danskerne for Elfsborg 1570, den følgende krig mod Rusland indtil 1595 og andre militære engagementer. Hvad man derimod havde meget af, var kobber fra Stora Kopparberget, – ja, man var på den tid verdens største producent af kobber. Fra 1624 havde man en dobbelt møntfod med sølv og kobber, men det var kobberet, der spillede hovedrollen. De første mønter i kobber var værdimønter, idet de skulle indeholde kobber af værdi som møntens pålydende. De var imidlertid vurderet for højt i forhold til sølv, hvilket medførte, at man fra 1633 fik to møntregninger; nemlig daler s.m. (sølv mønt) og daler k.m. (kobber mønt), således at 1 daler s.m. = 2 daler k.m. Dette forhold ændredes siden flere gange.

Kobbernikkel er i dag det mest anvendte møntmetal på grund af sin store slidstyrke. Normale kobbernikkellegeringer indeholder 10-25% nikkel. Fra ca. 20% nikkel indhold er legeringen hvid eller ståltagtig. Ved 70% nikkel opnås største styrke (monelmetal). Nikkel blev som metal først isoleret 1751. I USA prægedes »flying eagle cent« fra 1856 med en legering af 88% kobber og 12% nikkel. Fra 1865/66 prægedes den amerikanske »shield nikkel« og 3 cent i en legering af 75% kobber og 25% nikkel. Samme legering var 1860 anvendt til den belgiske 20 centime og til 5 og 10 centimen stykkerne. I Danmark anvendtes kobbernikkel til 10 og 25 ørerne, da vi gik fra sølvet i

Kobb

1920. I nyeste tid har det været praksis at præge mellemværdierne i kobbernikkel – en reminiscens fra tidligere tid, hvor de mindste mønter var præget i bronze, de mellemste i sølv og topværdierne i guld. Samme forhold med bronze, sølv- og guldfarvet har været brugt ved anvendelse af bronze, kobbernikkel og aluminiumbronze.

Kobberplademønt → Plåtmynt.

Kobbersterling. Underlødig dansk mønt præget under Erik af Pommern ca. 1422 på grund af hans Ejder-politik, der kostede mange penge. Kobbersterlingen blev præget i Lund, Næstved, Odense og Randers. Kobberet til disse store udmøntninger fik han fra kobberbjerget ved Falun, som han havde haft råderet over, siden han 1496 også var blevet svensk konge. Kobbersterlingens påbudte værdi var 3 penninge, men i omløb var den knapt 1 penning værd, hvilket selvfølgelig vakte harme blandt danskerne. Mønten var på bagsiden forsynet med indskriften: MONETA NOMINE DOMINE (Mønt i herrens navn), og dette mente kongen var nok til, at folket ville tage imod dem. Under kongens udlandsrejse 1423-25 blev de dårlige mønter delvis inddraget og erstattet med god mønt; men så snart kongen var hjemme igen, indsmeltede han den gode mønt og udsendte endnu en underlødig mønt, nemlig grossen (→ Gurregros og Lundegros).

Kobbertud. Spottenavn for en underlødig engelsk groat udmøntet under Henrik VIII (1509-1547) i inflationstiden 1540'erne og 1550'erne. Mønten indeholdt kun lidt sølv, men ved at → hvidkoge eller forsøve mønten lykkedes det ham at få den i omløb. Mønten havde på forsiden et en face portræt af kongen, og den cirkulerede ikke længe, før det tynde sølvslag blev slidt af de højeste punk-

ter på mønten. Det var kongens næse, og den så ud, som om han havde fået kobbertud.

Kobo. Nigeriansk møntenhed introduceret 1973 som afløser for det engelske shilling og pence system. 100 kobo = 1 naira. Ordet kobo var en lokal forvanskning af det engelske ord »copper« (kobber) og brugtes om penny, allerede inden den blev afskaffet. 1/2 og 1 kobo er præget i kobber, medens de højere møntenheder er i kobbernikkel.

Kock, Jørgen (død 1556). Møntmester og 1523 borgmester i Malmø. Som møntmester for Chr.2. stod han for prægning af klippinge 1518-19, og 1520-21 var han møntmester i Stockholm. 1524-28 forestod han udmøntningerne af klippinge for Fr.1., og 1534-36 tog han Chr.2.'s parti under Greves fejde og var sin bys leder. Efter Malmøs overgivelse 1536 forenedes han med Chr.3. og blev 1540 igen indsat som borgmester. Jørgen Kock blev en velhavende og respekteret mand, hvis hus i Malmø stadig fremvises.

Koggerdaalder. Sjældent prægede lejlighedsmønter fra provinsen Friesland i 1600-tallet til en værdi af 30 stuiver. Der findes også 3-dobbelte K. til 90 stuivers værdi samt guldslag med værdi 10 dukater eller mere.

Kokille → Møntprægningsteknik.

Koldprægning. I antikken havde man flere prægemetoder – først og fremmest → varmprægning, der var velegnet til udprægning af de til tider høje relieffer, som mønterne på den tid havde. Ved koldprægning havde blanketterne en tendens til at sprække i kanten. Moderne møntprægning er udelukkende koldprægning, da man allerede fra romertiden var gået over til lavrelief, som ikke i samme grad får blanketterne til at sprække.

Kolonimønter (sv.: Besittning-smynt). Allerede i antikken fandtes kolonimønter, især i den romerske periode. Ellers benyttes begrebet mest om de europæiske landes udmøntninger for deres kolonier i nyere tid. De ældste af disse var de portugisiske, der i slutningen af 1300-tallet blev fremstillet til de afrikanske områder. De mange kolonirigers opblomstring fra 1500-tallet skabte en sand flod af kolonimønter fra bl.a. England, Frankrig, Spanien, Portugal, Holland, Tyskland, Italien og Danmark. De første danske kolonimønter er fra kolonien → Trankebar på Indiens sydøstkyst. Her er præget mønter ca. 1620-1845. Også for Dansk Vestindien, Island og Grønland har været præget specielle mønter.

→ Svenske besiddelsesmønter.

Kometmønter. Forskellige himmel-fænomener, som f.eks. kometer, super novaer etc., har gennem tiderne også sat sig spor i numismatikken. Allerede på romerske mønter findes afbildninger af kometer. En super nova er afbildet på en byzantinsk

Romerriget, Augustus (31 f.Kr.-14 e.Kr.): Denar (19-18 f.Kr.), bagside med komet.

mønt 1054, og med jævne mellemrum dukker mønter og medaljer op med relation til bestemte begivenheder i verdensrummet. Halleys komet er oftest afbildet. Der findes en dansk kometmedalje fra 1677 (Galster 233). Desuden gav Kohoutek-kometen i 1974 og Halleys komet i 1986 ligeledes anledning til en række medaljer fra hele verden.

Koncentrationslejr mønter (Getto mønter). Nødmønter brugt i flere

koncentrationslejre under 2. verdenskrig. De hyppigst fremkomne blandt samlere er 1943 serien fra Litzmann-

10 mark koncentrationslejrmonter af aluminium eller magnesium fra 1943.

stadt. I Tyskland går disse mønter samt diverse pengesedler fra lejrene ofte under navnet »judengeld«.

Kongelige Mønt, Den. Navnet på den institution, der præger Danmarks mønter. I dag eksisterer i Danmark kun een møntprægende anstalt; tidligere havde vi mange møntsteder rundt om i landet. De første møntsteder i vikingetiden og middelalderen indrettedes på kongeligt bud og ved kontrakter, men siden 1739 har Den kgl. Mønt været en selvstændig institution med kongelig udnævnt møntmester, først i afødte møntmester Wineke d.Yngres ejendom i Helsingørgade og fra 1750 i den til formålet ombyggede stald til Charlottenborg, der også omfattede en del af den botaniske have bag Charlottenborg. Adressen var Ny Kanal 269-297 i St. Anna Østre Kvarter, dvs. på sydsiden af Nyhavn, omtrent hvor Holbergsgade udmunder. I 1873 indviedes på hjørnet af Holbergsgade og Herluf Trollesgade en ny møntanstalt tildels bygget på den tidligere grund, og

den holdt, til Mønten i 1923 flyttedes til Amager Boulevard 115. Herfra flyttede den i juni 1978 til Solmarksvej i Glostrup. Mønten var oprindelig henlagt under Finans-Collegiet, Finanskassedirektionen, Finansdeputationen og Finansministeriet, en kort periode kom den til at sortere under Økonomi- og Budgetministeriet og derefter igen under Finansministeriet. 1975 overtoges forvaltningen i henhold til møntloven af d.å. af Danmarks Nationalbank, der herefter fastsætter udmøntningernes størrelse. 1983 udgav banken et 48 siders hæfte om Den kgl. Mønt. De tilsvarende institutioner i de øvrige nordiske lande er i Norge: Den kongelige Mynt (Kongsberg), i Sverige: Myntverket (Eskiltuna) og i Finland: Myntverket (Helsingfors).

Kongelige Mønt- og Medaillesamling, Den kan føres direkte tilbage til Fr.3.'s Kunstkammer. Senere danske konger har med flid samlet mønter og interesseret sig for området, og 1739 blev Guldsamlingen på Rosenborg, Kunstkammersamlingen og Chr.6.'s nylige køb af Niels Foss's 5000 mønter store samling slået sammen i et møntkabinet, der blev indrettet på Kunstkammeret. Efter at samlingen 1780-82 var blevet overflyttet til Rosenborg og et par år senere blev opstillet i nydesignede skabe og montrere af billedhuggeren Johs. Wiedewelt, talte man igen om »Det kongelige Kabinet«. Som officiel dato for etableringen regnes den 28. marts 1781, da man modtog den afgørende kabinetsordre om at etablere »det kongelige Mynt- og Medaille Cabinet« i to værelser i Rosenborgs mellemetage. Kabinetet tilhørte kongen, men grundloven 1848 medførte en ændret øversteledelse for Møntkabinetet. Det overgik til staten. 1867 flyttedes samlingen til Prinsens Palæ, hvor den nu befinder sig. Samlingen fik samtidig navnet Den kgl. Mønt- og Medaille-

samling, og blev 1892 en del af Nationalmuseet.

Lit: Flensborg: Viden om mønter s.89-96 og Den kongelige Mønt- og Medaillesamling 1781-1981, begge med yderligere litteraturfortegnelse; NNF-Nytt marts 1981 s.64-69.

Kongevand. Betegnelse for en blanding af 3 dele saltsyre og 1 del salpetersyre, der kan opløse selv det ædleste af alle metaller (kongen blandt metaller) guld. Møntsamlere anvender i første række kongevand til at af-forgylde sølvmonter.

Kongsberg. I begyndelsen af 1620'erne fandt man sølv i Kongsberg i Norge. I første omgang blev sølvet sendt til København, men med anlægget af et møntværksted i Christiania (Oslo) 1628 kunne sølvet udmøntes i Norge. 1686 blev de kongelige norske udmøntninger overflyttet til en ny Mønt i Kongsberg, hvor den siden har været og arbejdet hånd i hånd med sølvværket. Den tidligere møntmester i Christiania, Peter Grüner, fik dog lov at præge småmønt på sin → forpagtningsmønt i Christiania 1687-95. Danske og norske mønter kan undertiden ligne hinanden, bortset fra møntmærket, hvor Kongsberg bruger korslagt hammer og bjergjern, som symboliserer det nære samarbejde mellem møntværksted (hammer) og sølvværk (bjergjern).

Lit: B.Rønning: Den kongelige Mynt 1628-1686-1806.

Konservering. Rensning og konservering optager især yngre eller ny-startede samlere meget. Både museer og handlende får ofte stillet spørgsmål om, hvad der skal bruges til rensning af forskellige møntmetaller, men det er næsten umuligt at give et svar, hvis man ikke ved selvsyn har set, hvad der skal renses. En hovedregel er at rens så lidt som overhovedet muligt. Erfarne samlere bryder sig ikke om selv let rensede

Kons

mønter. Pudsede mønter taber næsten hele deres værdi. Dertil kommer, at en ældre mønt faktisk er køn med en naturlig patina. Hvis man endelig vil gå i gang med rensning og konservering af mønter eller medaljer, er det vigtigt at være orienteret om metoderne, der er forskellig fra metal til metal. Generelt kan man rense efter to forskellige principper: kemisk, mekanisk eller en kombination af begge. Færdigfremstillede »møntrensevæsker«, der skal være aktiv til alle metaller, må frarådes på det bestemteste. Går man endelig i gang, bør man prøve den pågældende metode på nogle værdiløse mønter, så man ikke bagefter ærgrer sig, hvis noget går galt.

Lit: NNUM 1950 s.1-10; P.Flensborg: Mønter som hobby (Kbh.1978) s.73-77; Gerhard Welter: Cleaning and Preservation of Coins and Medals. (New York 1980).

Konserveringsgrad → Kvalitetsbetegnelse.

Kontantkort (Smartcard) → Møntkort.

Kontorniat. Numismatisk kunstord afledt af det italienske ord »contorno«, der betyder rand eller kant, dvs. et såkaldt randstykke, med rand og kant bred og tyk og ofte med en indgraveret rille indenfor. De er præget i bronze, men kendes også støbte. Der er stadig usikkerhed om med hvilken hensigt eller til hvilken anvendelse, de er præget. Motiverne med stridsvognskørsel samt motiver, der fører tilbage til Alexander d. Store, tyder på, at de har forbindelse med de romerske lege – antagelig som sejrspremier. Andre sætter dem i forbindelse med nytårsfesten. De er præget i en forholdsvis kort periode mellem 354 og den sidste trediedel af 400-tallet. → Medaljon.

Lit: A.Alföldi: Die Kontorniaten (1942-43) og Die Kontorniat-Medaillons (Berlin 1976).

Romerriget, Agrippina Maior: Kontorniat præget ca. 355-361 e.Kr.

Kontrafejer (contrafejer). Siden medaljekunstens udvikling i Italien i 1400-tallet har danske konger haft kunstnere til at udføre medaljer for sig. Tidligt uddeltes medaljer som skuepenge, men med syvårskrigen (1563-70) indførte Fr.2. den skik at uddele støbte contrafejer (medaljer med kongens portræt) som nådestegn (gnadenpfennig). Kunstneren skar enten en original medalje, som resten støbtes efter, eller han fremstillede faste støbformer, som i datiden kaldtes »flasker«, og som kunne bruges mange gange. Ofte blev contrafejerne efterciserede, undertiden emaljerede og som regel forsynede med øsken, så de kunne bæres i en guldkæde. Contrafejer blev bl.a. medtaget på rejser og uddelt til kongelige og andre højtstående personer. Kontrafejerne var en forløber for ordensvæsenet, dvs. tildeling af ordner og dekorationer.

Kontramarkering foretages ved med et lille stempel at indslå et kontramærke på en mønt. Det sker af mange grunde. En mønt med kon-

tramarkering er næsten altid en erstatningsmønt, ellers ville man have præget en ny mønt. Kontramarkering har været kendt allerede af grækere og romere i antikken, og området, der er meget stort, kan opdeles i to hovedgrupper: Officielle og private kontramarkeringer. Inden for de officielle kontramarkeringer er der en skarp opdeling af, om det er

Dobbeltschilling 1619 fra Branuschweig-Harburg kontramarkeret med Stralsunds mærke (stråler).

egne eller fremmede mønter, der kontramarkeres. I det følgende skal gives et række eksempler.

1. Officielle kontramarkeringer på landets egne mønter.

a: Værdiangivelse f.eks. på → juliusløser, der fik indstempet et tal for det antal dalere, de var præget som, 2, 3, 4 etc. Denne kontramarkering skete for at spare stempler, idet man kun behøvede eet stempelpar. Blanketterne var vægtmæssigt afpasset som 2, 3 eller 4 dalere.

b: Ændring af pålydende. Dette er bl.a. almindeligt på spanske kobber og billonmønter i første halvdel af 1600-tallet og på brasilianske kobbermønter i 1700 og 1800-tallet.

c: Til bekræftelse af gyldighed over for → demonetiserede mønter.

d: Udsendelse af allerede inddragne mønter, men med en ny værdi.

e: Politiske ændringer, som regeringsskifte, revolution etc.

1A: Officiel kontramarkering på fremmede landes mønter

a: Fremmede mønter blev stemplet og undertiden forsynet med ny værdi. I ældre tid, hvor mange forskellige mønttyper cirkulerede, var det undertiden en god ide at kontra-

markere de gode, så de kunne skelnes fra de dårlige og underlødige. Hærskarere af kontramarkeringer fandt sted i en mængde tyske byer på bl.a. prager- og meissengroschen i senmiddelalderen (ca. 1350-1500).

Også i → Kipper- og Wippertiden i 1602'erne var der mange kontramarkeringer. I Rusland forsynede man mange europæiske dalere med et lille kopek stempel og årstallet 1655 (→ Jefimok), og i England kontramarkerede man under Georg III (1760-1820) spanske 8 realer med et lille portræt af Georg III, hvorved mønten autoriseredes til brug i England. Vestindien er et område med mange kontramarkeringer – ikke blot på hele mønter som f.eks. de amerikanske mønter, der i 1849 blev kontramarkeret med Fr.7.'s kronede monogram og sat i cirkulation på de Dansk Vestindiske Øer, men også udenlandske mønter. De blev klippet i småstykker og forsynet med stedsangivelse og eventuelt værdi til brug som småmønt. Undertiden udlokke de man mønter og brugte både ringen og det mindre udstansede stykke – begge ofte forsynet med værdiangivelse (→ Dump, → Holey Dollar).

2: Private kontramarkeringer.

a: Private prøvemærker fra handlende, vekselere og banker ses hyppigt på mønter, der traditionelt cirkulerede i Kina før i tiden, hovedsagelig mexicanske 8 realer. (→ Chopmark)

b: Kontramarkering foretaget med henblik på at mønterne skulle cirkulere på lukkede eller private områder som Hacienda'er, i store handelsvirksomheder, i krigsfangelejr etc.

c: I reklamens tjeneste begyndte man omkring 1880 at indslå forretningsnavn og adresse på mønter, så de kom til at virke som reklame. I Danmark var det forbudt at ødelægge kongens mønt, og derfor brugtes norske og svenske mønter – normalt 5 ører – der som følge af Den Skan-

dinaviske Møntunion, også var gyldige i Danmark. Tilsvarende kontramarkeringer var udbredt i USA og England. Hyppigt forekommende er Pears« Soap, som lod fremstille 250.000 franske mønter stemplet med firmanavnet.

d: Som politisk propaganda kendes fra Danmark aluminium 5-øren 1941 med indslået hammer, der sammen med det store C i Chr.10. dannede det kommunistiske symbol: hammer og segl som modspil til den nazistiske besættelsesmagt. Et andet eksempel er franske mønter fra Napoleon III med indstemplet SEDAN. De sigtede til den fransk-tyske krig i 1870, specielt slaget ved Sedan, hvor man mente, at kejseren havde ansvaret for nederlaget. Her var tale om en smædemønt.

e: Små mærker indslået af samlere på deres mønter som en art ejermærke. I Danmark støder man af og til på mønter mærket AD i et lille rektangel. Heldigvis er denne uskik ikke særlig udbredt.

Der findes to forskellige stempelyper til kontramarkering. Det ene et positivt stempel, der giver et inkust, dvs. negativt eller indtrykket billede. Denne teknik er anvendt ved de dansk-vestindiske kontramarkeringer. Den anden stempelype er et normalt stempel, som når det slås ind i mønten, efterlader omridset af stemplet (rundt, ovalt, kvadrat) med tekst eller billede positivt.

Tre metoder bruges til anbringelse af en kontramarkering.

1: Et gammeldags slagstempel, som med et hammerslag bliver præget ned i mønten.

2: Et tang-stempel, dvs. et stempel-par, der er fikseret over for hinanden, og med hvilket man samtidigt kan præge et kontramærke på begge sider.

3: Et moderne prægestempel i en moderne prægepresse, f.eks. et 1/2 real stempel fra Guatemala, som blev islået på chilenske pesos og peruvianske sols.

Lit: Ehrend & Schreier: Gegenstempel auf Münzen (Speyer 1975); World Countermarks on Medieval and Modern Coins (1976); H.Krusy: Gegenstempel auf münzen des spätmittelalters (1974); NNF-Nytt jan.1976 s.7-10.

Kontramærke → Kontramarkering.

Kontributionsmønter kendes allerede fra Ulm 1704, men mest omtalt er nok de kontributionsmønter, der 1794-96 blev præget af kirkesølv og sølv fra borgerne i byerne Bamberg, Eichstädt, Frankfurt a.M., Fulda, Trier og Würzburg. Disse mønter bar ofte patriotiske indskrifter som

Fulda (bispedomme),
Adalbert von Harstall (1788-1802):
Kontributionstaler 1795.

f.eks. PRO DEO ET PATRIA (for Gud og fædreland). En dansk parallel har vi i Fr.6.'s 1/6 rigsdaler 1808, den såkaldte → offermark, der også blev præget af frivilligt indsamlet sølv. Den bærer teksten »Frivilligt offer til Fædrelandet«.

Konv

Konventionsgulden. Navnet på den halve → konventionstaler (XX eine feine mark) i Sydtykland. I regnskaber og mønttabeller er forkortelsen for denne mønt Cfl. (Conventionsflorin)

Konventionsmøntfod. Østrig havde 1750 indført en 20 gylden møntfod (zwanzig-guldenfuss), dvs. 20 gulden på en fin mark (233,885 g). Dette gav en guldenvægt på 12,990 g, finheden var 0.900 og finvægten 11,691 g. Samme møntfod brugtes også for småmønter ned til groschen. For at hindre dårlig skille-mønt i at trænge ind i Østrig forsøgte man at udbrede møntfoden til andre områder. I 1753 vedtog Østrig og Bayern en konvention om ens møntfod – en møntfod som også andre stater i Tyskland tilsluttede sig. Hovedmønten i dette system var → konventionstaleren. Mange af disse talere har i præget: X eine feine mark, hvilket betyder en finvægt på 23,3855 g. Til de kendteste konventionsmønter hører → Maria Theresia-dalere og de bayerske → madonnadalere. Østrig bibeholdt denne møntfod til 1857, hvorimod Bayern følte sig tvunget til at overgå til en lettere møntfod, hvorved der gik 72 kreuzer på en gulden i stedet for 60. Man indførte så en 24 gulden fod (guldenfinvægt: 9,74 g), der også fandt tilslutning fra andre syd- og vesttyske stater.

Lit: H.D.Kahl: Hauptlinien der Deutschen Münzgeschichte vom Ende des 18. Jhs. bis 1878, (Frankfurt a.M. 1972).

Konventionstaler. Taler efter → konventionsmøntfoden, der fra 1753 vandt indpas. Der skulle præges 10 stk af den fine kølnske vægtmark (233,855 g), hvilket vil sige, at hver taler havde et finsølvindhold på 23,386 g. De tyske K. havde ofte omskriften: AD NORMAM CONVENTIONS (efter konventionsnormen) eller værdiangivelsen: X eine feine mark (10 på en fin mark). Der var

Braunschweig-Wolfenbüttel, Karl I (1735-1780): Konventionstaler 1765.

dobbelte, halve og kvarte med angivelse V, XX eller XL eine feine mark. I 1800-tallets begyndelse var konventionstaler og → kronentaler de betydeligste større sølvmønter. I Østrig blev den præget indtil 1857 (C.209), hvor den blev afløst af → vereinstaler, der var 1/2 florin mindre værd. Som følge af forskellige tyske møntunioner og møntreformer forsvandt K. i Tyskland i løbet af 1830'erne. I regnskaber og mønttabeller er forkortelsen for denne mønt Conft. eller Cfl.

Kopejek. Møntenhed brugt i Tannu Tuva, et område tilhørende Ydre Mongoli, indtil det 1914 kom under russisk indflydelse. Først efter 1926 anerkendte Ydre Mongoli og Tannu Tuva hinandens uafhængighed. 1934 udsendtes en række mønter på 1-20 kopejek, idet 100 kopejek=1 aksha. 13. okt. 1944 blev området en russisk autonom region.

Kopek. Russisk sølvmønt præget 1534 under møntreform iværksat af Elena Glinskaja (mor til Ivan IV). Den var begyndelsen til en enheds-mønt for hele Rusland og af størrelse som en dobbelt denka. En ny tungere denka kaldtes kopejka (kopek), idet det spyd eller lanse, som den afbildede rytter holder, hedder »Kop'-je«. Oprindeligt fik mønten navnet novgorodka, men kopek-navnet overlevede. Dengaen, som afbildede en rytter med sværd, fik værdien 1/2 kopek og sølv poluska=1/4 kopek. 1 kopek=1/100 rubel var på det tidspunkt kun en → regnemønt. Helt til Peter den Stores møntreform var prægningen af mønterne ret primitiv, idet man som møntblanketter brugte små stykker sølvtråd, der blev banket flade. Blanketten blev sjældent rund, hvorfor kun en del af præget ses på mønten. Den lidt ovale form har blandt samlere givet den navnet → dråbekopek. Vægten var oprindeligt 0,68 g, idet der skulle præges 300 stk. af en vægtgrivna på 204 g. Fra 1610 blev vægten sænket, og i 1613 var den 0,48 g, medens de sidste af Peter den Stores sølvkopek kun vejede 0,38 g. Med Peter den Stores møntreform blev kopek'en til en kobberskille-mønt. De sidste af zartidens kopek er præget 1916, men udmøntningen blev genoptaget 1924. Under Sveriges krig mod Rusland 1788 fik Gustav III præget russiske 5 kopek stykker i Avesta i Sverige. Disse mønter skulle bruges i grænseegnene af hans tropper i Rusland. De er → antedateret; og 1787 lader til at være det hyppigste årstal.

Kopfstücke. Tysk betegnelse for den italienske → testone og den franske → teston samt det 20 kreuzer-stykke i Østrig og Sydtykland, der afløste → pfundner fra midten af 1500-tallet. Betegnelsen stammer fra det portræt eller hoved, der var på mønterne. De blev brugt til ind i 1800-tallet.

Kopparrunestykke. Betegnelse for svenske 1 øre k.m. (kobbermønt) i 1700-tallet, og senere også for 1/12 skillingen i 1800-tallet.

Kori. Indisk møntenhed fra Kutch og dele af Kathiawar-halvøen (Bhau-nagan, Jafarbad, Junagadh, Nawana-gar, Porbandan etc). Udmøntet fra 1500-tallet til 1947 som en sølvmønt på ca. 4,7 g = 4 anna. 1 kori = 2 adhio = 4 payalo = 8 dhabu = 16 dhinglo = 24 dokda = 48 trambiyo. Dhinglo, dokdo og trambiyo var kobbermønter. Multipla til en værdi af 1 1/2, 2 1/2 og 5 kori er også præget. 5 kori kaldes også sølv panchio og 8 kori var en sølv rial. Der er også udmøntet halve (3,2 g) og hele (6,4 g) guld kori.

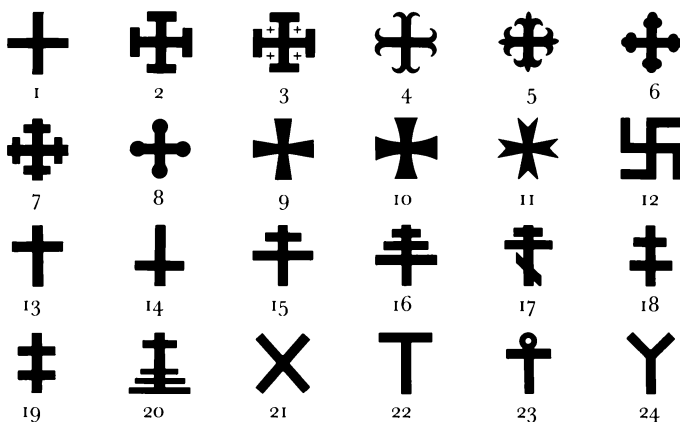
Korn → Finhed.

Korona. Den ungarske betegnelse for modstykket til den østrigske corona – en sølvmønt, som indførtes i begge lande 1892. 1 korona = 100 filer. Afstøstes af et nyt møntsystem med pengő som hovedmønt, og hvis første mønter bærer årstal 1926.

Korrosion er en form for beskædigeelse af møntens overflade, som ofte findes ved fundeksemplarer af især uædelt metal. Omfanget af korrosionen er afhængig af de kemiske påvirkninger på fundstedet. Klima og jordbundsforhold spiller en stor rolle med yderpunkter som fugtig humusrig jord eller tørt ørkensand. De sidste årtiers intensive brug af kunstgodning har forstærket nedbrydning og korrosion af mønter i jorden. En anden form for korrosion ses hyppigt ved vragsmønter, hvor sand, som følge af bevægelser i vandet, virker slibende på overfladen. Også saltvand har indvirkning på de mindre ædle metaller.

Kors på mønter er det hyppigst forekommende symbol, og korsformen går meget langt tilbage i tiden.

Det brugtes som dekorations-element alene eller sammen med andre tegn, symboler eller elementer. På nogle af de tidligste græske mønter optræder → quadratum incusum som hagekors. Den betydning, korset har fået blandt kristne, skyldes, at man i oldtiden ofte henrettede for-

brydere, fjender og overvundne folk ved at nagle dem levende til et stort kors; således også Jesus Kristus. Der er fire principielle former for kors; 1: Græsk kors, der også benævnes bjælkekors; 13: Latinsk kors (crux immissa) eller passionskors; 21: Andreas-kors (crux concussa) og 22: Antonius-kors eller Tau-kors (crux commissa). Ud fra disse fire grundformer er stort set alle andre korsformer udviklet. Der findes tillige mange forskellige udformninger af de enkelte korsformer. De her afbildede er de almindeligt anvendte på mønter. 2: Krykkekors (hammerkors); 3: Jerusalemkors; 4: Ankerkors; 5: Liljekors; 6: Kløverbladskors; 7: Korsendekors; 8: Knopendekors; 9: Kilekors (Skt. Georgs kors); 10: Udadbuet kors (mantuakors) eller jernkors; 11: Malteserkors (Johanitter kors); 12: Hagekors (Svastika); 14: Peterskors; 15: Patriarkalkors; 16: Pavekors; 17: Græsk-russisk kors (ortodoks katolsk kors); 18: Lorrainekors; 19: Dobbeltkors; 20: Byzantinsk trapekors; 23: Hannekors (Nilnøglen); 24: Y-kors (gaffel-, røver eller stangkors). Under kej-

ser Konstantin d. Store (307-337 c.Kr.) blev kristendommen statslig anerkendt i 313, hvorefter korset vandt indpas på romerske og byzantinske mønter. På europæiske middelaldermønter vandt især bjælkekors (1) og varianter af dette frem. Det havde mange praktiske funktioner.

Dels kunne mønten brækkes i halve eller kvarte penninge, så man fik »småmønt«, og på selve mønten kunne man i korsvinklerne placere bogstaver, kugler, vinkler eller andre tegn og variere disse, så der fremkom → hemmelige tegn, der af de indviede kunne anvendes til at skelne gode udmøntninger fra mindre gode. Inden for heraldikken, der spiller en stor rolle på mønter, opererer man med mere end 200 forskellige korsformer, og disse har givet navn til mange forskellige mønter som f.eks. korshvid, kreuzer, kreuzgroschen, kreuzbatzen, cruzado, cruzat og cruzeiro.

Korsfarermønter. Fællesbetegnelse for alle mønter udgivet af korsfarerstaterne, de små kristne stater, der dannedes omkring år 1100 som følge af korstogene i Levanten, dvs. den østlige del af middelhavskysten. Formålet var at hjælpe det byzantinske rige mod angreb fra tyrkerne og sikre pilgrimmenes uhindrede adgang til de hellige kristne steder. Grevskabet Edessa (1097-1144/45)

Kors

prægede byzantinsk inspirerede mønter. Fyrstedømmet Antiochia eksisterede fra 1098 til 1268, da det blev tilbageerobret af den ægyptiske sultan Baibars. Her var mønterne fortrinsvis af vesteuropæisk → fabrik, idet det var billon denarer. Kongedømmet Jerusalem grundlagdes med erobringen af byen i 1099. Også her lignede mønterne de samtidige franske feudalmønter. Efter Saladins erobring af byen 1187 indskrænkedes kongeriget efterhånden til en række små områder ved Middelhavskysten.

Både kongen og visse feudalherrer slog mønt. Bl.a. prægedes en række gulddinarer (såkaldte saracenske besanter), som var imitationer af islamiske gulddinarer. Efter klager fra Paven ændredes den rent muslimske tekst til kristne trossætninger, dog stadig skrevet på arabisk. Grevskabet Tripolis erobredes 1109, men faldt 1289 i hænderne på de ægyptiske mamelukker. Mønterne lignede franske feudal billon-denarer, men ca. 1270 udgav Bohemond VI en sølv-gros, og det samme gjorde hans efterfølger Bohemond VII (1271-89). De sidste bastioner ved kysten (Tortoso, Beirut, Sidon, Tyrus og Akkon) blev opgivet 1291. I disse byer er præget imitationer af arabiske guld- og sølv-mønter. Møntomløbet i korsfarerstatene bestod også af pilgrimmenes egne hjemlige mønter, og ved handelen med muhamedanerne benyttedes i stor udstrækning arabiske mønter. Til korsfarermønterne regnes også mønterne fra Cypern 1191-1489. Kong Rikard af England erobrede øen 1191 på vej til det hellige land og solgte den herefter til Jerusalems konge Guy de Lusignan for 100.000 besanter. Efter 1489 overgik øen til Venedig, og 1570 blev den erobret af tyrkerne. Guldmønterne var af type som de → skyfate byzantinske → nomisma, og sølv-mønter var grossoen og dens underdelinger. 1/12 grosso kaldtes carat, som var lig to billon denarer. Den mindste billonmønt gik under navnet sizains.

Rhodos blev Johanitterordenens hjemsted, indtil tyrkerne erobrede den 1522. Her var guldmønterne dukater af den venetianske type. Sølv-mønterne var grosso, og de mindste mønter bestod af billon denarer. Foruden de ovennævnte områder opstod en række mindre områder under kontrol af patricierfamilier fra Venedig og Genova – bl.a. Chios (1304-29 og 1362-1566), Kos 1315-1523, fyrstedømmet Achaja 1204-1432 og hertugdømmet Athen 1205-1311.

Lit: Schlumberger, G.: Numismatique de L'orient Latin, Paris 1878, Nytryk: Graz 1954; Metcalf, D.M.: Coinage of the Crusaders and the Latin East. London 1983.

Korshvid → Hvid.

Koruna (flertal: Korun). Hovedmønt i Tjekkoslaviet, der blev dannet 1918 af de nordlige dele af Øst-rig-Ungarn, dvs. områderne Bøhmen, Mæhren og Slovakiet med tjekker og slovakker. 1 koruna = 100 haleru (dvs. afledet af den øst-rig-ungarske 1 krone = 100 heller). Den første 1 koruna var en kobbernikkelmønt fra 1922. Under 2. verdenskrig blev under den tyske besættelse udgivet særlige mønter for Bøhmen & Mæhren (1 koruna = 100 haleru) samt Slovakiet (1 koruna = 100 halicrov). Møntenheden koruna er bibeholdt under Folkets Republik 1948-60 og Den socialistiske Republik, der blev etableret 11. juni 1960. Ved Tjekkoslaviets deling 1. jan. 1993 i en tjekkisk og en slovakisk stat bibeholdtes møntenheden, men der skelnes mellem en tjekkisk koruna (CZK) og en slovakisk koruna (SKK).

Kotia. Folkeligt navn på den svenske 1 krone-seddel med årstal 1874-75. Baggrunden for historien skal have været, at en købmand på et marked købte en ko af en bondeko. Han betalte med 1 krone sedler, og kvinden, der antagelig ikke kun-

ne læse, tog imod dem i den tro, at det var 10-krone sedler, idet de lignede hinanden meget. Historien blev berettet rundt om på markedspladserne, og 1 krone sedlen fik snart navnet »Kotia« (Ko-tier). En ko kostede dengang ca. 80 Kr, hvilket var mere end 2 måneders løn for en arbejder.

Koula. Guldmønt fra Tonga i Stillehavet udmøntet 1962 inden decimalsystemets indførelse. Mønten vejer 32,50 g, finhed 0,916 og finvægt 29,77 g. Der findes også 1/4 og 1/2 koula guldmønter. 1 koula = 16 pounds.

Kova (hård, klingende). I bestemt form »kovan« et svensk slangord for penge.

Krajczar. Ungarsk navn for → kreuzer. De første krajczar nominalet (multipla af krajczar) er udmøntet efter loven af 28. marts 1659. 3 krajczar = 1 groschen. De første 1 krajczar mønter er fra 1694. Der var dog hyppige ændringer i sølv krajczarens vægt og finhed. Fra 1760 er også præget kobberkrajczar. Indtil 1857 var 2 poltura = 3 krajczar, og 60 krajczar = 1 forint (gulden) og fra 1857-92: 100 krajczar = 1 forint. Ved møntreformen 1892 blev den erstattet med 100 fillér = 1 korona.

Kran. Iransk (persisk) regnings- og sølv-mønt indført 1826 af Fath Ali Shah. 1 kran = 1/10 toman (guld) = 36 nokhod (1 1/2 miscal). Da 1 miscal (misghal, mesqal, metikal) = 4,603 g, skulle 1 kran efter denne første standard veje 6,90 g. Efter talrige reduktioner, 1836: 5,75 g, 1839: 5,37 g og 1854: 5 g endte man 1877 med en mønt, der vejede 4,603 g (dvs. 1 kran = 1 miscal) med finhed 0,900 og finvægt 4,143 g. Ændringen 1877 skyldtes, at man dette år indrettede et moderne møntværk i Teheran til maskinprægning af mønter. Der er også præget 1/8, 1/4 og 1/2 kran samt 2 og 5 krans mønter. Ved

møntreformen 1932 (S.H.1310) blev kran-mønten erstattet af rial-mønten. Denne vejede 5 g med finhed 0.828 og et finsølvindhold på 4,14 g, hvilket var det samme som i de sidste i kran mønter.

Krauwinkel er navnet på et familiedynasti af regnepennige-magere. Damianus Krauwinkel blev mester 1543 og døde 1581. Egidius Krauwinkel blev mester ca. 1570 og døde 1613. Mest kendt i familien er Hans Krauwinkel, der blev mester ca. 1586 og døde 1635. Hans produktion af forskellige typer → regnepennige siges at være ca. 250, og de blev ikke blot brugt i Tyskland, men også i en række andre europæiske lande, bl.a. Frankrig og Holland. Motiverne på regnepennigene var ofte antikke guder eller kopier af samtidige guld-mønter. Hans navn stod enten i omskriften eller blot forkortet H.K.. Ved hans død 1635 overgik produktionen til hans svoger Georg Lauffer, (søn af Wolf Lauffer I), og denne familie førte produktionen af regnepennige videre til midt i 1700-tallet.

Kreditmønter kalder man mønter, hvis indre værdi (metalværdi) ligger væsentlig under deres pålydende. I dag er praktisk taget alle mønter kreditmønter. Tidligere var det ofte skillemønten, der var kreditmønt, og her var det møntudstederen, der fik profitten. I lande med guld- eller sølv møntfod, eller med dobbeltmøntfod, var hovedmønten stort set af værdi som det indeholdte metal, medens de mindre mønttyper næsten altid var kreditmønter, også kaldet pengetegn.

Kreuzbatzen er i Schweiz navnet på batzen fra Neuenburg udgivet 1788-1803 af Friedrich Wilhelm II og III af Preussen. Den bærer på bagsiden et stort kors og cirkulerede i stor mængde i Edsforbundet med en værdi, som var 13:14 i forhold til den schweiziske batzen.

Kreuzer. Lille groschenmønt, første gang slået 1271 i Meran i Tyrol af Meinhard II af Güz-Tirol (1258-96). Mønten har sit navn fra bagsidens dobbelte kors og kaldtes oprindeligt ertschkreuzer. Den gjaldt 20 veroneser denarer (→ Berner) og kaldtes derfor også → zwainziger. Mønttypen blev præget indtil midten af 1300-tallet og var uhyre populær i Norditalien og Sydtykland. Under epoken med → schinderlinge prægedes i Østrig siden 1458 også kreuzer, som havde en værdi af 4 wienerpfennige. Efter at pfennigene havde udspillet deres rolle som småmønt, overtog kreuzeren deres rolle i Østrig og Sydtykland, således at 60 kreuzer=1 gulden (florin). I Hall prægedes 1482 de første multipla af kreuzer som 6 og 12 kreuzer. Omkring 1500 blev kreuzeren populær i større dele af Tyskland. De sydtyske stater beholdt kreuzeren indtil indførelsen af mark og pfennig 1871. I Østrig beholdt kreuzeren sin værdi indtil 1858 som 1/60 gulden; derefter var den indtil 1892 1/100 gulden, og efter møntreformen dette år blev den afløst af heller.

Den svenske kong Gustav II Adolf (1611-32) prægede 20, 15, 10 og 3 kreuzer for Mainz og 4 kreuzer (batzen) for Fürth 1632. I Sverige prægedes 1632 i Säter og Nyköping en 21,25 g tung kobberkreuzer, der var beregnet til eksport og cirkulation i Tyskland. Den fik dog ikke den modtagelse, man havde ventet, og i Syd- og Mellemtykland afvistes den stort set.

Kreuzgroschen. En art → meissengroschen præget siden 1369 af markgreve Friedrich III og efter 1378 af Balthasar af Thüringen. Markgreve Wilhelm I (1381-1407) fortsatte udmøntningen, hvorefter den blev afløst af → schildgroschen. Af disse senere groschentyper er en variant udmøntet af Friedrich II sammen med Friedrich dem Friedfertigen og Sigismund mellem 1428 og 1431.

Lüneburg: Kreuzgroschen u.år.

Den har over løveskjoldet på hver side et lille kors (kreuz) – heraf navnet kreuzgroschen. Mønten vejer ca. 2,56 g med en finvægt på 1,28-1,44 g.

En anden type med dette navn var de i 1400 og 1500-tallet i Preussen prægede schillinge for Den Tyske Orden. De havde et ordenskors på den ene side og et stormesterkors på den anden side.

Den tredje type var de niedersaksiske groschen fra begyndelsen af 1500-tallet.

Krigerindringsmedaljer → Medaljer-belønningsm.etc.

Kristogram (Kristus monogram). Monogram bestående af X og P for Kristus, idet XP er de to begyndelsesbogstaver i det græske ord, der betyder »den salvede« (Messias). Fines på romerske og byzantinske mønter fra 300-tallet og fremefter dels som hovedmotiv på bagsiden og dels i mindre størrelse anbragt på kirkelige faner, standarder eller på skjolde. Senere optræder kristogrammet også på merovingiske → trienter.

Krohn, Frederik (1806-1883). Dansk medaljør og billedhugger, der under sin uddannelse på Akademiet erhvervede den lille sølvmedalje 1825, den store sølvmedalje 1826 og

Kron

den store guldmedalje 1835. Derefter drog han på uddannelsesrejse til Tyskland, Italien, Frankrig og England, og fra nytår 1841 blev han ansat som medaljør ved Mønten i København og i Altona. Sidstnævnte sted dog kun til 1852. Krohn skabte en række smukke mønter og mange medaljer, men måtte i 1873 søge sin afsked på grund af dårligt syn.

Lit: NR 1987 s.38-39; DBL bd.8 (1981) s.335.

Krona → Krone.

Krone. Dansk møntenhed indført 1618 af Chr.4. (1588-1648). De første mønter gjaldt 1 1/2 speciedaler, men blev 1625 nedsat til 1 1/3 speciedaler (→ corona danica). Kroner til en værdi af 2/3 speciedaler, også benævnt 4 mark eller sletdaler, er præget indtil 1771. Efter Den Skandinaviske Møntunion fra 1873/75 har både Danmark, Norge og Sverige præget kronemønter a 100 øre. På svensk benævnt krona. På Island indførtes krone og øremønter under Chr.10. 1925 (Krona og Eyri). 1. jan. 1981 indførtes på Island en møntreform (devaluering) med 100 (gamle) kroner=1 (ny) krone.

Krone. Østrigsk guldmønt udmøntet 1858-66 med vægt 11,111 g og finhed 0.900. Efter møntreformen 1892 ændredes navnet til corona = 100 heller med vægt 5 g og sølvfinhed 0.835, medens mindste guldmønt af vægt 3,3875 g og finhed 0.900 blev 10 corona. Der er også præget 20 og 100 corona stykker. Efter Republikkens indførelse 1920 blev en kort overgang præget guld 20 og 100 kronen 1923-24.

Kronebrakteat. Underlødig dansk → brakteat præget under Erik af Pommern efter ca. 1405.

Kronedaler var oprindelig en dansk → regnemønt, men blev 1704, 1732/33 og 1749 udmøntet som så-

kaldt → rejsedaler. Det var fine kroner, eller om man vil kronersdale, men på mønterne var de angivet som 6 mark. Rejsedaleren 1788 er derimod en → kurantdaler.

Kroneguld. Betegnelse for 22 karat guld. → Guldfinhed, → Crown.

Lit: Nat.Arb. 1959 s.119.

Kronemønt → Corona Danica.

Kronentaler. I de sydlige Nederlande (Spanske Nederlande) blev Brabants dukatoner præget indtil 1755, hvorefter de blev afløst af østrigsk-nederlandiske kronedaler til en værdi af 54 sols (stuivers). Bagsidens motiv var stadig det velkendte burgundiske andreaskors med kroner i vinklerne; deraf navnet kronentaler. Mønten vejer 29,663 g, har finheden 0.873

Østrigske Nederlande, Franz I (1745-1765): Kronentaler 1758 (Bruxelles).

og finvægten 25,9 g. Typen blev hurtigt populær i det vestlige Tyskland, og fra 1810 til 1837 prægede en ræk-

ke områder (Baden, Bayern, Hessen-Darmstadt, Nassau, Sachsen, Waldeck og Württemberg) tilsvarende mønter. Udmøntningsformlerne var lidt forskellige, men finvægten lå mellem 25,74 og 25,59 g. I Rhinlandene var de tilladt i omløb til 1833, men ved den tysk-østrigske møntunion 1857 blev de sat ud af kurs.

Krone på mønter. Ofte symbol på den møntudstedende regent (kejser, konge, fyrste eller greve) eller en forbindelse med møntenheden. De forskellige kroneformer kan dels optræde som een eller flere kroner, eller kronen kan være en del af designet som f.eks. et kronet montherrebillede, et kronet navnebogstav (monogram), et kronet våbenskjold eller blot en underordnet detalje af møntpræget.

Lit: K.L.9 sp.409-411

Kroneskilling. Betegnelse for danske 8, 4, 2 og 1 skilling, der efter kronemøntens indførelse 1618 blev udsendt 1619-20 (Hede:110-117). Oprindeligt var kronen tænkt at skulle gælde 1 1/2 daler, og man valgte at dele kronen i 96 skilling. Det fremgår af møntens design, idet den på bagsiden havde en lille oval, hvori et tal angav dens andel af kronen: 12 dvs. 1/12 og så fremdeles med 1/24, 1/48 og 1/96. Paradoksalt nok havde mønterne samtidig værdibetegnelse

*Christian 4. (1588-1648):
4 Kroneskilling 1619 (H.111A).*

ser i skilling (dalerskilling) på: VIII, IIII, II og I, hvilket svarede til 1/8, 1/16, 1/32 og 1/64 daler; idet man i regnskaber kun brugte daler og skilling på trods af, at dalerens skillings-

tal på dette tidspunkt var 84. Ved de første kroneskilling 1619 (Hede:110-113) var marken fin udbragt til 10,800 rd.kroner.

Efter 16. nov. 1619 blev dalerens skillingstal ændret til 96, hvilket medførte, at kronens skillingstal forhøjedes til 144 – dvs. med 50%, som var forskellen mellem daler og krone. Dette medførte en ny serie kroneskilling (Hede:114-117), hvor tallet i ovalen ændredes til 1/18 (8 skilling), 1/36 (4 skilling) og 1/72 (2 skilling). I denne serie blev marken fin udbragt til 10,793 rd.kroner. 1 skilling blev derimod udmøntet efter en dårligere møntfod og bar som følge heraf ikke betegnelsen 144 (1/144) på mønten. De to serier kroneskilling fulgte følgende system: Før 16.nov. 1619: Daler=64 kroneskilling og krone=96 kroneskilling. Efter 16.nov. 1619: Daler=96 (nye) kroneskilling, og krone=144 (nye) kroneskilling.

Krongyllen. Svensk guldmønt præget under Johan III (1568-1592) med årstal 1569, 1570 og 1571. Vægten var 3,29 g, finheden 0.924 og finvægten 3,04 g. Da guldudmøntningen blev optaget igen 1590, bar guldmønterne værdiangivelse i mark.

Kroningsmønter og -medaljer. Mønter i anledning af en regents kroning kendes der mange eksempler på gennem tiderne. I nyere tid findes den preussiske kroningstaler 1861, den russiske kroningsrubel 1883 og Englands kroningscrown 1953. Kroningsmedaljer er dog langt hyppigere og danner sammen med → kastemønter et yndet samlerområde.
→ Tronskiftmønter.

Kronogram (Chronogram) kaldes en om- eller indskrift på mønter og medaljer, hvor nogle af bogstaverne er større end andre og fremhævede. Den værdi, disse bogstaver havde som romertal, lægges sammen og angiver året. Et eksempel på sådanne

skulte årstal har vi i et par danske medaljer (Galster 285 og 287).

1: EN VIVIT DEVS AC REX SIC
NON HAFNIA MOERE.
2: VIVAT REX DANVS CLAREAT
VT SALOMO.

1: M	2: M
D	D
CC	C
X	LL
VVV	X
III	VVVV
	I
1729	1731

Kronologi. Inden for numismatikken bruges begrebet kronologi især ved tidsfæstelse af udaterede mønter. Det gælder om at opstille mønterne i rigtig rækkefølge, og det gøres normalt ved hjælp af stempelstudier. Fremstillingsmetoden for antikke mønter og middelaldermønter var hammer og ambolt prægning. Ved denne metode sad understemplet fast i en ambolt eller stor træblok, medens overstemplet blev holdt i hånden og derfor oftere var udsat for at blive ødelagt. Det er normalt, at et understempel holder samme tid som tre overstempler og derfor opstår mange forskellige stempelkoblinger. Det kan hjælpe til at bibringe møntrækken en relativ kronologi. For at få fastlagt, hvilken ende af rækken, der er ældst, bruger man f.eks. stilkriterier, vurdering af stempel- og brugsslid og vejning, ligesom man ser på ting som overprægninger, kontramarkeringer og eventuel epigrafi. Ved at sammenligne iagttagelserne med andre fund indeholdende tilsvarende mønter dateret ud fra deres fundsammenhæng, bevæger man sig mod det punkt, hvor man opnår en absolut kronologi, dvs. at hver mønt kan dateres inden for ganske snævre rammer.

Kroon. Hovedmøntenhed i Estland 1928-1941. Før den tid (1918-27) anvendtes mark (1 mark=100 penni).

Ved indførelsen 1/1 1928 blev omsætningsforholdet 100 mark=1 kroon=100 senti. Et par 2 krooni mønter udkom 1930 og 1932, hvorimod en 1 kroon mønt først udkom 1933. Det var en sølv mønt med vægten 6 g, finhed 0.500 og finvægt 3 g. Efter landets uafhængighed ved Sovjetunionens opløsning har man pr. 20. jan. 1992 genindført kroon=100 senti. Ved overgangen var 10 rubler=1 kroon.

Kruisrijksdaalder. Betegnelse for den burgundiske rijktsdaalder 1567-71 samt den provinsielle rigsdaler 1584-91, hvis forside var forsynet med det burgundiske andreaskors, deraf navnet K. (korsrigsdaler). 1612 udsendte Albert og Isabel i de Spanske Nederlande et 18 patard stykke, dvs. en daler mønt ved navn → albertsdaler, men da denne mønt også var forsynet med et andreaskors, gik den under navnet kruisdaalder, medens den blandt de spanske tropper kaldtes → patagon. Mønten blev præget til omkring 1700.

Krummsteert (hol.: Kromstaart). Flamsk sølv groschen type præget fra omkring 1416 under Johan den uforfærdede (1415-1419). Mønten har sit navn efter forsides motivet, der var en stående løve med krum hale (steert). Mønten er senere efterpræget i mange andre områder.

Krügerrand. Sydafrikansk guldmønt første gang udsendt 1967. Vægten er 33,9305 g med finheden 0.915, hvilket giver et finguld indhold på 31,1 g=1 oz. Sydafrika havde i mange år behov for fremmed valuta, og en af vejene hertil var guld, som landet udvandt i stor målestok. I nogle lande er det forbudt private at eje guldbarrer, men guldmønter autoriserede af et uafhængigt land kan ikke forbydes. Derfor besluttede Sydafrika at udmønte en del af sit guld i møntform. Allerede 1961 indførtes en guldmønt ved navn

Kryo

rand, og den kaldtes krügerand efter Paulus Krüger, der 1880 ledede opstanden mod englænderne i Transvaal. Han valgtes til præsident i Transvaal 1883 og blev afbildet på sydafrikanske mønter indtil år 1900. Krügerand blev så populær, at der også opstod behov for mindre mønter til tilfredsstillelse af »måspærnerne«. Fra 1980 er derfor også udmøntet 1/10, 1/4 og 1/2 krügerand. Som følge af apartheidlovene har flere lande, også Danmark, i en år-række boykottet landet, bl.a. USA, hvor der i en periode var forbud mod import af krügerand, indtil apartheid blev afskaffet, og den sorte negerrettsforkæmper Nelson Mandela efter frie valg i 1994 blev udråbt til Sydafrikas præsident.

Kryolithminhandelsselskab → Grønland.

Krähenplappart. Sølvmønt fra Zürich af værdi som en 1 schilling Häller. Fra 1421 var en plappert=15 häller. Plapperter, der er udmøntet ca. 1440-50, har på forsiden Zürichs våben i et firpas og på bagsiden en ørn. Da den så ret mager og forpjusket ud, blev den af almenheden opfattet som en Krage (Krähe) – deraf navnet.

Kufiske mønter. Betegnelse for den tidligste gruppe af arabiske mønter, som umajadecaliffen Abdul Malik (685-705) lod præge fra 698/99 e.Kr. Mønterne bar kun skrifttegn uden billedmotiver. Skriften var stiv og kantet, og denne gammelarabiske skrift kaldes kufisk efter den irakiske by Kufa, grundlagt 638 e.Kr. Den kufiske skrift mangler diakritiske tegn, hvorfor en del bogstaver kan tolkes på flere måder, og i kombination med hverandre kan de forveksles med andre bogstaver. Af kufiske mønter er præget dinar i guld (ca.4,25 g og finhed 0.950-0.980), dirhem i sølv (ca.2,9 g og finhed 0.970) og fals i kobber af meget varierende

vægt. Disse mønter fik et stort udbredelsesområde, idet de med nordboernes handel med araberne blev hjembragt ad den østlige handelsrute gennem Rusland i stort tal til Øst- og Nordeuropa. I Skandinavien er fundet ca. 100.000 sølv dirhemer, hvoraf 60% kommer fra gotlandske fund. Derimod er der fundet yderst få gulddinarer og ingen kobberfals. Omkring 814 e.kr. strakte araberne domæne sig fra Indus floden i øst til Spanien i vest og fra Yemen i syd til nord for Sarmarkand. De arabiske mønter fra 700-tallet til 1000-tallet har samme særprægede kufiske skrift, men allerede i begyndelsen af 900-tallet begyndte der at optræde en »blødere form«.

Lit: K.L. bd.1 sp.182-194 og G.Holst: Mynt av arabisk ursprung funna i Skandinavien. Göteborg 1973; SMM 1986 nr.7 s.10-11.

Kugletikal (Kuglemønt) → Tikal.

Kullrich, Wilhelm (1821-1887).

Tysk medaljør og møntgravør, elev af sin far, medaljøren Karl Fischer. Efter studier på Kunstakademiet i Berlin arbejdede han mange steder, inden han 1859 blev ansat ved Mønten i Berlin. I 1862 blev han chefgravør og 1864 medaljør. Foruden møntstempler for Preussen og andre tyske stater har han udført medaljer og mønter for bl.a. Norge.

Lit: Rønning: Norges Mynter og Penge-sedler etter 1874 (Oslo 1972) s.35.

Kulmønter. Et gammelt sagn eller en skrøne berettede, at man for lang tid siden havde brugt penge af kul i Kimmeridge i Dorset i England. Man har også fundet 3-5 cm store kulskiver med runde mærker på. De er dog ikke mønter, men slet og ret et affaldsprodukt fra fremstilling af armbånd af en skiferart ved navn kimmeridge shale. Disse arminge blev udrejret på drejbænk, og det midterste stykke – kærnen med mærker efter fastspændingen, er derefter

smidt bort. I Tyskland har et privatfirma C. Conradty, Röthenbach i inflationstiden udgivet mønter presset i kul i værdierne 100, 500 og 1000 mark 1922.

Lit: NNUM 1940 s.60.

Kultegn. Specielle tegn anvendt i Grønland ved udlevering af kul. I begyndelsen brugte man trætegn, men fra 1964 tog man nogle messingtegn i brug. Af disse havde

Grønlandsk kultegn gældende for 5 kg. udenlandsk kul (50,1 mm).

man to typer: runde, der gjaldt for udenlandsk kul og rektangulære, der gjaldt for grønlandske kul. Begge typer fandtes i værdierne 5, 10, 20, 50, 100, 500 og 1000 kilo. Tegnene købtes på forhånd i KGH butikkerne, hvorefter kullene kunne afhentes på kulpladserne mod aflevering af tegnene.

Kulturminneslagen er det svenske modstykke til den danske → danefæløvgivning. Allerede 1666 under Karl XI kom en fornminneslag: »Kongl: Maysts: Placat och Påbudh om Gamble Monumenter och Antiquiteter«. 1.jan. 1989 trådte en ny svensk lov i kraft: »Lag om kulturminnen mm.«. I loven er også omtalt, hvor det er forbudt amatører at bruge metaldetektorer.

Lit: SMM 1989 nr.4 s.16-17; SNT 1989 s.13-15, 1991 nr.9/10 s.236-238, 1993 s.150ff.

Kuna. En møntbetegnelse af gammelrussisk oprindelse fra 1000-tallet for ca. 2 g sølv. Ordet betød egentlig mår, idet mårskind blev brugt som betalingsmiddel. Udenlandske opkøbere betalte med en sølvmønt på ca. 2 g for hvert mårskind. Ordet er derfor oprindeligt betegnelsen for mårskind, der brugtes som betaling, og senere er navnet overført på de cirkulerende handelsmønter, f.eks. de arabiske dirhemer. Kuna var i slavisk sprogbrug ikke betegnelse for en bestemt betalingsenhed, men for penge i almindelighed. Så sent som 1941 tog man dog betegnelsen op i Kroatien, idet der her blev udmøntet kuna og 2 kune mønter i zink. Møntsystemet var 1941-44: 100 banica=1 kuna. Større værdier helt op til 5000 kuna er udgivet som sedler. Banica er kun brugt en gang i form af en 50 banica seddel fra 1942. Efter at have været en del af Jugoslavien proklamerede Kroatien sin uafhængighed 8. okt. 1991 og anvendte kroatiske dinarer frem til 30. maj 1994, da man indførte den gammelkendte kuna som hovedmønten igen. 1 kuna=100 lipa. Kuna-mønterne har afbildning af en mår på forsiden.

Kune → Kuna.

Kungliga Myntkabinetet (Statens museum för Mynt, Medalj och Penninghistoria i Stockholm). Museet har rødder langt tilbage, idet trekroner-striden mellem Danmark og Sverige i midten af 1500-tallet medførte, at man indsamlede gamle mønter med trekroner-våbnet som bevismateriale om retten til våbnet. Dette dateres til 1572, og siden kom med jævne mellemrum flere og flere mønter til. Omkring 1620 var bestanden 360 mønter, som opbevarede i Riksarkivet. Siden kom større samlinger til som krigsbytte. Gennem love i stil med de danske danefæbestemmelser mod dusor for aflevering af jordfundne mønter, steg bestan-

den betragteligt, og i 1700-tallet fik myntsamlingen en mere fast form. Store samlinger, blandt disse også kongelige samlinger, skænkedes eller købtes, og 1746 bestemtes, at Myntverket til Antikvitetsarkivets Myntsamling skulle levere et eksemplar af hver møntsort, hver gang stempellerne ændredes, plus eet eksemplar af alle medaljer og jetons. 1804 publiceredes en beskrivelse af samlingens guldmønter mm. 1816 blev Myntsamlingen underlagt Vitterhetsakademiet og kaldes nu almindeligvis Kungliga Myntkabinetet. 1846-47 flyttedes møntsamlingen fra slotet til lokaler ved Skeppsbroen, hvor publikum havde adgang til at bese den. 1865 skiftede samlingen atter opholdssted – den flyttede til den nyopførte Nationalmuseumsbygning. Her var samlingen indtil 1939, hvor den flyttedes til lokalerne ved Narvavägen. 1944 deponeredes tilføjede Riksbankens seddelsamling her, og i de senere år har samlingen fået ny stor tilvækst gennem Platsbyrdis-samling 1971 samt købet af Bankmuseets store samling af sedler, primitive betalingsmidler og litteratur. Fra 1. juli 1975 har Myntmuseet (Det statslige svenske museum for mynthistoria) fået samme status som Historiska Museet og Medelhavsmuseet. Tilsammen indgår de tre museer i den nye myndighed: Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Chefer for Myntsamlingen i nyere tid: 1971-79 Brita Malmer, 1979-83 Ulla Westermarck, 1983-93 Lars O. Lagerqvist og siden 1993 Henrik Klackenborg. Adresse: Kungl. Myntkabinetet, Statens Historiska Museum, Storgatan 41, Box 5405, S-114 84 Stockholm. Der er dog planer om i den nærmeste fremtid (foråret 1996) at flytte til nye lokaler på Slottsbacken 6.

Lit: Møntsamlernyt jan. 1976; NNÅ 1937 s.130-133; SMM 1987 nr.3 s.24; NNUM 1993 s.94-95; SNT 1994 nr.1 s.9-13, 1995 nr.4 s.104.

Kungl. Medaljsamfundet. Privat svensk foretagende oprettet ved årsskiftet 1974/75 med det formål at præge seriemedaljer, bl.a. over svenske konger. Firmanavnet var dårligt valgt, og man ændrede hurtigt dette til »Svensk Medaljkonst AB«.

Lit: NNUM 1975 s.81-82.

Kunstammeret. Grundlaget for den store danske nationale Møntsamling blev lagt i 1500-tallet og skyldtes lægen og runeforskeren Ole Worm (1588-1654). Efter dennes død overgik samlingen til Fr.3.'s Kunstammer. På dette tidspunkt var samlingen lille, men den øgedes støt med årene. I 1670-erne blev kongens møntkabinet samt Kunstammeret flyttet til det da nybyggede Kgl. Bibliotek (det nuværende Rigsarkiv). Kunstammerforvalterdynastiet Bendix Grodtschilling havde tilsynet med samlingerne fra ca. 1680-1737, og desuden var tilknyttet lærde folk som Willum Worm, Holger Jacobæus, Johannes Lauerentzen og Hans Gram. 1690 begyndte arbejdet på den navnkundige bog »Museum Regium«, der blev færdig 1696. Desuden udkom et tillæg 1699, udsendt 1703. En ny udgave udsendtes 1710, da mange nye stykker havde fundet vej til samlingen. I 1782 blev Mønt- og Medaillesamlingen anbragt i nye smukke møntskabe på Rosenborg Slot, og 1867 fandt samlingen sin nuværende plads i Prinsens Palæ (Nationalmuseet).

Lit: MN jan. 1975; H.C.Beering Liisberg: Kunstammeret, Kbh.1897; H.D.Schepplern: Museum Wormianum, Kbh. 1971.

Kunstmedaljen. Dansk medaljetidskrift udgivet af Anders Nyborg, Rungsted, som fra 1973 begyndte Nordisk Kunstmedalje Serie. Der er udkommet følgende numre:

1.årg.(1974) nr.1, 2.årg.(1975) nr.1, 3.årg. (1976) nr.1-2, 4.årg.(1977) nr.1-2. Herefter skiftede tidskriftet navn til »Nordisk Kunst & Design«, som udkom med 5.årg.(1978) nr.1-2,

Kuns

Moderne dansk kunstmedalje – den såkaldte Grønlands medalje 1973 fremstillet af firmaet Anders Nyborg.

6.årg.(1979) nr.1-2 og 7.årg.(1980) nr.1. Fra 7.årg.(1980) nr.2 skiftedes til det mindre A5-format, der udkom med 8.årg.(1981) nr.1-2 og 9.årg.(1982) nr.1-2. Sidste nummer er 10.årg.(1983) maj måned. Alle medaljer udkommet fra Anders Nyborgs Forlag er illustreret og beskrevet, ligesom der berettes om de skiftende nordiske kunstnere bag medaljerne.

Kunstmedaljer. I renæssancens og barokkens tid blev kunstmedalje-traditionen plejet af dygtige kunstnere som f.eks. → Pisano og Dürer, men ellers førte den en askepottilværelse, idet medaljer i grunden er dårligt egnede til umiddelbar beskuelse. Anderledes er det med en større plakette for slet ikke at tale om en skulptur, der, hvor lille den end er, kan beskues fra alle vinkler. En medalje, der ligger fladt i en møntbakke, kommer sjældent til at virke tredimensionelt. I vort århundrede, og især i de sidste 25 år, har kunstmedaljer oplevet et glædeligt opsving, særlig i Frankrig, hvor »la club francais de la medaille« sammen med »Monnaie de Paris« udgiver et væld af

nye medaljer hvert år. I Finland har bl.a. Kauko Räsänen skabt en del dejlige utraditionelle medaljer (dobbelmedaljer, gennembrudte etc.). Men også i lande som Italien, Polen og Tjekkiet findes en blomstrende kunstmedalje-tradition. I Danmark begyndte forlagsdirektør Anders Nyborg en storstilet produktion af kunstmedaljer i 1970-erne med udvalgte kunstnere fra hele Norden. I tilslutning til medaljerne udgav han tidskriftet → »Kunstmedaljen«.

Kupang (Coupang). Malaysisk regnings- og møntenhed hovedsagelig i Kedah, Kelantan, Johore og Trengganu. Udmøntet som guldmønt fra 1500-tallet til omkring 1800 med en vægt på ca. 0,60 g. I Kelantan var 1 kupang (guld)=4 keneri=60 keping (pitis). 8 kupang (guld)=1 ringgit tua (spansk søjlepiaster). Små værdimønter i tin (pities) blev ofte trukket på en streng af plantefibre, således at f.eks. 60 på en streng cirkulerede for 1 kupang. Antallet af keping på andre mønter var dog til tider stærkt varierende. I området Patani i det sydlige Thailand, tidligere en af Malaya-staterne, er der ligeledes præget

kupang omkring 1800-50 med et gulddindhold på fra 85 til 90%.

Kupellation. Metode, der også kendes som »afdrivning på kapellet«, og som bruges til bestemmelse af en legerings sølvindhold ved under luftens tilgang at smelte en lille prøve med bly på »kappellet«, en lille skål bestående af 3/4 del udludet trækul-sække og 1/4 del benaske, i en såkaldt muffelovn. Først smeltes blyet, og dernæst tilsættes det nøje af-

Kupel.

vejede sølv, der skal undersøges. På grund af den høje temperatur vil blyet tillige med de øvrige uædle metaller iltes og blive indsuget af kappellet. Tilbage bliver en lille sølvperle, som igen vejes, hvorefter det er muligt at

bestemme finheden (lødigheden). → Probering.

Kura-kura → Tindyremonter.

Kurant. I Danmark regnede man siden Chr.4.'s tid med daler i småmønt (daler kurant), der var af ringere værdi end daler in specie. Man måtte altså betale → opgæld, hvis man for småmønter ville erhverve sig en speciemønt. Under Fr.4. (1699-1730) var alle tre møntsystemer i brug i Danmark: Speciemønt, kronemønt og kurantmønt med opgæld mellem systemerne til følge. Forskellen bevirkede ifølge → Greshams lov, at slette mønter fortrængte de gode. Kurantmønterne var altså med til at fortrænge specie og kronemønt. Typiske kurantmønter var Chr.5. og Fr.4.'s paryk 8 sk. samt 24 skillinge (rigsort) fra Chr.6. og Fr.5.

Tilsvarende kurant eller kurantmønter er også kendt fra områder i Tyskland fra 1600-tallet til midt i 1800-tallet.

Kurantbanken. Danmarks første bank grundlagt 1736 under navnet: Den Københavnske Assignations-, Veksel- og Låncbank. Allerede året efter udsendte banken sine første pengesedler. Banken fik også en kort overgang sin egen Mønt (møntværksted), hvor der 1761 er slået → kurantdukat (Hede:22D), 2 skilling (Hede:36C), 1 skilling 1761-64 (Hede:37B) og 1/2 skilling 1762 (Hede:40B) under ledelse af møntmester Georg Wilhelm Wahl. Banken var oprindeligt en privat bank, men 1773 blev den overtaget af staten. 1791 lukkede Kurantbanken officielt, da Speciebanken oprettedes, og sidstnævnte afløstes af Depositokassen, der vedblev at udgive kurantbanksedler.

Kurantdaler var oprindeligt en dansk → regnemønt. Eneste gang, der er udmøntet en hel rigsdaler efter kurantmøntfoden, er 1788 (→ rej-

sedaler). I Norge skulle der have været præget hele og halve kurantdale-re i 1765. Man havde endda fremstillet sølvpladerne, hvoraf blanketterne skulle udstanses, da der kom kontraordre om at indsmelte alt til fordel for en specieudmøntning.

Kurantdukat. Dansk guldmønt udmøntet 1714-16 under Fr.4. som et 2 rigsdaler kurant-stykke. Mønten vejede 2,870 g med finhed 0,875, blev 1727 nedsat fra 12 til 11 mark og indkaldtes 1757, da Fr.5. udsendte sine kurantdukater, der vejede 3,118

Kurantdukat 1759 udmøntet under Frederik 5. (1746-1766) (H.22C).

g med finheden 0,875. Også disse skulle gælde 2 rigsdaler kurant eller 12 mark (kurant), som anført på mønten. Fr.5.'s kurantdukater udmøntedes indtil 1765 i meget stort antal (3.030.742 stk) som følge af Syv-årskrigen.

Lit: NM bd.30 s.148-158.

Kurantmøntfod. I Danmark er anvendt 3 forskellige hovedmøntføder: Speciemøntfoden, kronemøntfoden og kurantmøntfoden. Ved sidstnævnte, den dårligste, var »marken fin udbragt til 11.333 rd. kurant«, hvilket på moderne dansk vil sige, at der af 1 mark (vægtenhed=233,855 g) fint sølv (dvs. rent sølv) kunne udmøntes 11.333 rigsdaler i kurantmønt, dvs. mest småmønter, 4 og 8 skillinge og fra Chr.6. og Fr.5.'s tid også 24 skillinge.

Kurantsedler. Betegnelse for danske pengesedler, der i den første del af 1700-tallet kunne indløses i småmønt (kurantmønt) efter sedlens påly-

dende. Fra 1737 lyder danske sedler på »rigsdaler courant«. Skulle man derfor ønske at tilbytte sig gode rigsdaler mønter for sedler, måtte man betale en vis → opgæld (agio). Efter 1760 blev opgælden større, men var meget svingende.

Kurantskilling → Kurant; Kurantmøntfod.

Kursmønt (ty.: Kursmünze) eller omløbsmønt er den almindelige daglige mønt, som bruges (kurserer) over en lang årrække, til forskel fra sær- eller mindemønt (jubilæums-mønt).

Kurus. Tyrkisk mønt, i ældre tid en stor sølvmønt (piaster, ghurush eller kurush), lig 40 para. 100 piastre=1 pound (lira). I Republikkens første tid 1921-28 er præget 5, 10 og 25 kurus i aluminiumbronze og nikkel. Med indførelsen af decimalmønter i begyndelsen af 1930-erne blev kurus en kobbernikkelmønt, hvorimod 100 kurus var en 12 g tung sølvmønt med finhed 0,830. Med den raske inflation i 1970-erne og 80-erne forsvandt den fra omløbet, og de sidste kurus-mønter er præget 1980.

Kurush → Ghurush.

Kutb → Qutb.

Kvalitetsbetegnelse. I auktionstataloger og salgslister er det nødvendigt med en nøjere angivelse af en mønts kvalitet, dvs. graden af sliddet samt andre skader bestemmende for møntens værdi, især hvis mønten ikke er afbildet. Fra 1938/39 er i Danmark benyttet følgende skala, der dog med tiden er blevet modificeret:

M=Medaljepræg. Præget med polerede stempler på polerede blanketter, hvorved fremkommer en perfekt spejlblank overflade.

S=Stempelglans. En perfekt ucirkuleret mønt med en ekstraordinær

Kval

pæn overflade uden dog at være spejlblank. Desuden stilles det krav, at den ikke må have småhak eller ridser – den skal altså være »håndplukket«.

o=Ucirkuleret. En perfekt mønt, der ikke har været i cirkulation. En sådan mønt skal have fuldt møntskær, men småhak eller ridser, der stammer fra udmøntningen, hvor mønten falder ned blandt andre mønter, tillades.

o1=Meget pænt eksemplar. Mønten har ingen tegn på slidage bortset fra, at de allerhøjeste punkter er »gnubbet« lidt, og at mønten har et mindre pænt udseende, idet en del af møntskæret er forsvundet.

1+=Pænt eksemplar. Mønten viser tegn på slidage på de højeste steder efter at have været i cirkulation, og møntskæret er helt forsvundet.

1=Acceptabelt eksemplar. Mønten har været en del i cirkulation og viser overalt tegn på slidage, dog ikke så meget, at den ikke giver mønten et acceptabelt udseende.

1-=Noget slidt eksemplar. De fleste af møntens detaljer er på det nærmeste fladslidte uden dog at mangle helt.

2=Dårligt eksemplar. Stærk slidt mønt, men årstal og karakter stadig synligt.

3=Meget dårligt eksemplar. Mønten er så slidt, at den kun med vanskelighed lader sig identificere.

Der kan godt benyttes gradueringer mellem to grader f.eks. o1-1+, der betyder, at kvaliteten ligger imellem disse to. Står der derimod o1/1+, betyder det, at forsiden er i kvl.o1 og bagsiden er 1+. Før i tiden har man i Danmark benyttet andre systemer i → kvalitetsvurderingen.

Lit: P. Flensburg: Mønter som hobby (Kbh.1978) s.54-58; P. Flensburg: Kvalitetsvurdering af danske mønter 1874-1972 (Kbh.1981); Nils Lundin: Kvalitetskursus I-III (Møntavisen nr.7-9).

Kvalitetsvurdering. I tiden før ca. 1870 anførte de danske møntauk-

tionskataloger normalt ikke kvaliteten. Da var der mønter nok til, at større samlere altid kunne erhverve pæne kvaliteter. Da Kapt. Smiths samling solgtes 1874, indførtes efter udenlandsk forbillede følgende skala, der var gengivet forrest i kataloget.

Proof eller Medpr.=Præget som medalje.

CC=a fleur de coin

C=udmærket konserveret

C1=godt konserveret

C2=noget slidt

C3=slidt

Ellers var det frem til ca. 1910 praksis, at der ikke var nogen angivelse ved de almindelige pæne eksemplarer. Særlig flotte eksemplarer blev angivet ved det latinske Nitid. (nitidus= skinnende eller blank), medens dårligere kvaliteter blev angivet som Trit. (tritus=noget slidt), der svarer til den senere kvalitet 2 og Detr.(detritus=meget slidt), der svarer til kvalitet 3.

Kvalitetsgraden o er 1909 indført af en mønthandler som betegnelse for et pragteksemplar og erstattede Nitid. Fra ca. 1910 opereres med følgende skala:

o=stempelglans

o1=sædeles velbevaret

1=velbevaret

1-2=lidt slidt

2=slidt men tydelig

2-3=temmelig slidt

3=ringe.

I L. Chr. Petersens samling fra 1914 er benyttet følgende:

O=pragteksemplar m. stempelglans

o=pragteksemplar

o-1=næsten pragteksemplar (vorzüglich)

1=smukt eksemplar (schön)

1-2=næsten smukt eksemplar (sehr gut erhalten)

2=godt eksemplar

2-3=mindre godt eksemplar

3=dårligt eksemplar.

I det første nummer af Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad fra maj 1936 blev den svenske og

norske konserveringsgrad angivet således:

o+=medaljepræg (proof.)

o=stempelglans

o1=pragteksemplar (extremely fine)

1+=vakkert eksemplar (very fine)

1=alm. godt vedligeholdt (fine)

1-=spor af slidtage (very good)

1-2=noget slidt

2=slitt (good eller fair)

2-3=meget slitt, men bestembar

3=meget sterkt slitt, vanskelig bestembar.

Denne skala bruges i dag i let modificeret form, således at o er opdelt i S=stempelglans og o=ucirkuleret. Desuden er 1-2 og 2-3 faldet bort, og o+ erstattet af M (medaljepræg).

Kvartpenning. Betegnelse for en række norske småmønter fra sidste halvdel af 1200-tallet og begyndelsen af 1300-tallet med meget lav finvægt. Håkon Håkonssons senere brakteater vejede ca. 0,15 g med et finsølvindhold på kun ca. 0,05 g, medens andre typer nåede op på ca. 0,09 g i finsølvindhold.

Kvindepenge. I mange områder i Afrika og Oceanien har mænd og kvinder brugt hver deres egne former for betalingsmidler. På øen Yap brugte mændene → stenmønter, medens kvinderne brugte kvindepenge i form af perlemuslingestykker (Yar), skildpaddeskåle (Toluk) og skildpaddeskeer (Barak). Når der i et område er en opdeling af de traditionelle betalingsmidler beregnet på henholdsvis mænd og kvinder, taler man om mandepenge og kvindepenge.

Lit: W.Gerloff: Die Entstehung des Geldes und die Anfänge des Geldwesens, Frankfurt a.Main 1947 s. 62, 101, 173.

Kvitrose → Hvit rosat.

Kwacha. Nyere møntenhed fra Zambia, hvor man siden decimalsystemet 16. jan. 1968 indførte, at 1

kwacha=100 ngwee = 10 gamle Zambia shillings.

I Malavi var 1 kwacha=100 tambala siden decimalsystemet fra 1971. I begge tilfælde er det et indfødt navn (chibemba), der betyder »gry« eller »bryde frem« – underforstået at det var friheden, der gryede eller brød frem. Ordet var allerede et populært nationalistisk slogan, som blev sunget og råbt ved forsamlinger og møder.

Kwanza. Møntenhed indført i Angola efter opnåelse af uafhængighed 1975. 100 lwei=1 kwanza, idet denne værdi erstattede escudo fra jan. 1977. De kurserende mønter i værdierne 1-20 kwanzas er præget i kobbernikkel, hvorimod et par jubilæumsmønter fra 1978 i værdierne 500 og 1000 kwanzas er af sølv. Ordet kwanza betyder på bantusproget »start« eller »begyndelse«. Desuden er kwanza (Cuanza) navnet på landets længste flod.

Kwartje. Populært hollandsk navn for det i 1816 indførte 25 cent stykke (1/4 gylden). Ordet brugtes helt op i 1900-tallet.

Kwartnik. Polsk mønt indført omkring 1300. Særlig populær blev Kasimir d. Stores (1333-1370) kwartnik, også kaldet polgrosz (1/2 groschen). Navnet kommer fra de schlesiske scherfe, der gik under navnet quartenses, dvs. 1/4 skot (skojca) eller 1/96 polsk mark. I slutningen af 1300-tallet var mønten blevet stærkt forringet, og de krakauer-kwartnik, der blev slået fra 1393, var kun 1/8 skot eller 1/4 groschen. Disse sidste kaldtes små kwartnik eller trzeciaki (tenare), dvs. en »treer«.

Kyat. Den burmesiske betegnelse for den siamesiske tikal med en sølvvægt på 15,40 g. 1 sølv kyat=1 indisk rupee=16 annas. Som guldmønt (11,94 g) var den ækvivalent med en indisk mohur=16 rupees. 1 kyat=4

Burma (Myanmar): 1 Kyat 1852 i sølv.

eller 5 mat=8 eller 10 mu; idet 1 kyat oprindeligt gjaldt 10 lette mu og senere 8 tunge mu. 1 mu=2 pe= 8 pyas. Sølv-kyat fra 1852 vejer 11,66 g med finhed 0,917, medens et par andre kyats fra 1852-53 og 60 vejer henholdsvis 16,23 16,45 og 15,75 g. Ved decimalsystemets indførelse 1952 blev 1 kyat=100 pyas, og møntmetallet kobbernikkel.

Kynesematologi er »læren« om hundetegn. Sådanne tegn samles undertiden af dem, der beskæftiger sig med medaljer, jetons, poletter etc.

Ældre københavnsk messing hundetegn fra 1882/1883.

Lit: NNUM 1966 s.137-143, 1967 s.28-32; Møntsamlere 1985 nr.2 s.8.

Kyparapoletter → Tjerneretegn.

Kyrmis. Betegnelsen for en stor kobbermønt (5 kopek) udmøntet efter det russiske møntsystem på Krim

under Shahin Giray (1777-1783). I 1783 annekterede russerne Krim, og Katarina II lod i 1787-88 slå 5 kopek i Feodosia på Krim.

Kyssedaler (ty.: Kusstaler) er navnet på en »erotisk medalje«, som angivelig er præget til spot over hertug Johan Casimir af Sachsen-Gotha. Han lod sig skille fra sin hustru, fordi hun havde bedraget ham med først en munk og dernæst en ung adelsmand. Som straf blev hun interneret på livstid i et kloster. Spottemedaljen med årstallet 1593 viser på for-siden et kyssende par og omskriften: »Wie küssen sich de zwei sofein« (Se hvor fint de kysser hinanden). På den anden side ses en indhyllet nonne med omskriften: »Wer küsst mich armes Nünnelein«. (Hvem kysser mig arme lille nonne).

Købekraft → Mønters købekraft.

København som møntsted går kun tilbage til Kong Hans (1481-1513), hvor der antagelig fra ca. 1495 blev møntet fra et nu ikke mere kendt sted. Om København som møntsted er der skrevet utrolig meget af mange forfattere, og senest har redaktør Børge Rønne sammenfattet det tidligere skrevne samt bidraget med nyt og spændende arkivmateriale.

ale. Alle disse artikler – 17 ialt – er trykt i Numismatisk Rapport fra 1986 nr.1 til 1993 nr. 1. De forskellige københavnske møntsteder er af Børge Rønne kortfattet summeret: Ca. 1495: Ukendt lokalitet, måske Vingården; 1523: Mønter slås i Vingården; 1531-32: På Københavns

Køll

Slot slås mark og skillinger; 1534-35: Grev Christophers møntsmedie i København er i gang; 1536: Et rigsmøntsted indrettes i Clare Kloster; 1575: Yderligere et møntværksted til prægning af guldmønter indrettes i ankersmedien på Bremerholm, hvor nu Holmens Kirke ligger; 1582-85: Et nyindrettet møntværksted i Dyrehaven ved Frederiksborg fungerer som møntsted; 1586: Mønten vender tilbage til Clare Kloster; 1623: Den gamle ankersmedie på Bremerholm kommer igen til at fungere som møntværksted; 1628-29: → Borger-skabets Mønt; 1644: Mønten flyttes til Københavns Slot; 1654: Grundet pesten flyttes Mønten til Købmagergade 26; 1664: Møntværksted indrettes i kælderen til Boldhuset; 1671: Møntværksted indrettes på hjørnet af Borgergade og Helsingørgade; 1739: Chr. Winnecke d. Yngres forpagtnings kontrakt ophæves, og Mønten får status som Kgl. Mønt med møntmesteren som lønnet embedsmand. 1749: Den kgl. Mønt indrettes i de gamle staldbygninger bag Charlottenborg ved Nyhavn; 1871: En ny møntbygning opføres på hjørnet af Hølbergsgade og Herluf Trollesgade. 1923: Mønten flytter til en ny og moderne bygning på Amager Boulevard, hvor man bliver, til man i 1978 flytter til den supermoderne produktionsanstalt på Solmarksvej i Glostrup.

Kølle, Ole Peter (? -1805). Dansk justitsråd, der i 1780 blev medlem af den firemands kommission, der i 10 år arbejdede med den endelige færdiggørelse af værket: »Beskrivelsen over Danske Mynter og Medailler i Den kongelige Samling«. Den udkom 1791 (→ Beskrivelsen af 1791). I dette værk stod Kølle bl.a. for »Tabeller over Danske Guld- og Sølv-penges udmyntning«.

Kølnemark. Fra slutningen af 1200-tallet vandt den kølnske mark indpas ved vejning af ædelmetal og

mønt. Man har i vor tid ofte været uenig om, hvad vægten skulle fastsættes til på forskellige tidspunkter (230-234 gr), men i 1524 fastsættes den til 233,855 g. → Mark (vægtmark).

Lit: H. Witthöft: Die Kölnermark zur Hansezeit, i: Geldumlauf, Währungssysteme und Zahlungsverkehr in Nordwest-europa 1300-1800. Köln 1989 s.51-74.

Körtling. Lille tysk billonmønt fra Würzburg. Mønten er præget 1751

Göttingen: Körtling 1429.

(C.4), 1764 (C.21), 1794 (C.66) og 1795-99 (C.102-102a). På møntens bagside står tallet 84 i rigsæblet, idet dens værdi var 1/84 taler.

L

Laari → Lari

Ladegårdsspecie. Navnet på et dansk pengetegn anvendt af fattiglemmerne på Ladegården, der havde navn efter Ladegårdsåen ved Åboulevarden i København. Ladegårdslammerne drog hver morgen ud for at feje Københavns gader. De var klædt i aflagte soldater uniformer og kaldtes også »Den 41. Bataljon«. Hæren bestod dengang af 40 bataljoner. Ladegårdsspecien, som det lille pengetegn kaldes, blev brugt til aflønning af overtidsarbejde for lemmerne i første klasse. Den gjaldt efter 1856 for 1 skilling og fra

Så kaldt ladegårdsspecie.

1874 for 2 øre. Meningen med anvendelsen af en intern mønt var at hindre, at fattiglemmerne brugte deres penge til brændevin ude i byen, idet indtagelse af alkohol inden for murene var strengt forbudt. Navnet »Ladegårdsspecien« var nok ironisk ment, idet det var en lille kobbermønt med 22,5 mm i diameter. Den var præget på W. Christensens prægeanstalt, også i zink, men denne udgave er ikke almindelig. Brugen ophørte i oktober 1893.

Lit: NNUM 1969 s.49-50. Mønter på Børsen 1977(udstillingskatalog) s.25-31.

Lagerberg, Magnus (1844-1920). Svensk kammerherre og museumsmand, der fik faderens møntsamling som gave, da han rejste hjemmefra som 18-årig. Han solgte den, da han blev intendent for Göteborgs museum og dermed chef for museets møntkabinet, som han med flid opbyggede. Bl.a. lykkedes det ham at erhverve Oldenburgs store samling af kongelige og private personmedaljer. Han har ikke skrevet meget om numismatik, men stod bag stiftelsen af Burmesters medaljefond, der stadig betaler for Svensk Numismatisk Forenings årsmødemedaljer.

Lit: Erik Gamby: Magnus Lagerberg, Göteborgs numismatiska Förenings småskrifter nr. 22; NNUM 1992 nr.6 s.113; SNT 1994 s.80-81.

Lagerlister. De fleste mønthandlere udsender jævnligt prislister over bedre mønter, nyerhvervede ting etc. Men af og til har de handlende behov for at rydde ud af de mere almindelige mønter – ofte udenlandske, og det resulterer i lagerlister,